

Багдада

Година LVII

Октобар - децембар 2015

Број 506

САДРЖАЈ

Драго Кекановић: Усред празнине Беседа писца на Савременој српској прози	3
<i>Есеј</i> Тихомир Петровић: Дело	10
<i>Филозофија</i> Павле Б. Бубања: Дело Светог Саве у систему културе мира и толеранције	15
<i>Поезија</i> Вера Мајска: Дволик	23
Добривој Вујин: Три песме	24
Љиљана Павловић Ћирић: Три песме	26
Дајана Цветковић Лазић: Призор	29
Манојле Гавриловић: Птице Светог Саве, Са Врачарског храма	30
Лара Дорин: Седам песама	33
Гордана Влаховић: Одлазак песникиње Мораве (Вукосава Андрић 1928-2015)	37
<i>Прича</i> Терезија Мора: Чудна материја (превео Александар Живковић)	39

Драгана Денић: Остале су боје	50
Милун Мића Бабић: Мала варош на железничком перону	57
<i>Разговор са писцем</i>	
Оданост литератури за младе и децу Бранка Ћопића (разговор са Војом Марјановићем водила Драгана Недељковић)	61
<i>Из књижевне историје</i>	
Бошко Руђинчанин: Владета Вуковић о књижевном делу Милутина Бојића	66
Јелена Ј. Димитријевић: Американка	84
<i>Позориште</i>	
Милош Петровић: Ваљевска болница Добрице Ћосића у Крушевачком позоришту	87
<i>Осврти</i>	
Гордана Влаховић: Када свет и кућа постану студ (Мићо Цвијетић: Свет и кућа)	89
Александар Б. Лаковић: „Мада сам сламка у снопу“ (Ђорђе Сладоје, <i>Силазак у самоћу</i>)	94
Ружица Комар: Моћ и немоћ љубави против сила зла (Живојин Ивковић: Обала)	98
Радмила Гикић Петровић: Мирко Себић: Манифестација равнице, есеји	110
Верољуб Вукашиновић: Кључ од куће у сну (Вера Мајска: Све памтим)	115
Снежана Кесић: Пулс бескраја у скученим менама коначности (Владимир Копицл, 27 песама: Тенкови & луне)	118
Годишњи садржај Багдале (2015)	123

ДРАГО КЕКАНОВИЋ

УСРЕД ПРАЗНИНЕ

Ово је, поштовани, стоти или сто и први пут пут да кршим завјет тишине и шутња и да газим једну давну заклетву. Давно, наиме, још као млад писац завјетовао сам се у једном лирском есеју, у *Запису о тишини*, у духу оне Тертулијанове максиме *Credo quia absurdum*, (Вјерујем, јер надилази разум) да нећу посредовати између читалаца и мојих (будућих тек) наслова. Окрутан је то завјет, наравно, јер сам себе осудио на самоћу и тишину, а своје будуће приче, приповијетке, новеле и романи пустио низ воду, што би се рекло, ионако загађене бујице књижевних (и можда најмање – књижевних) превирања. Тешко је повјеровати, али неко сам вријеме успијевао у своме науму. Без већих потешкоћа, моје су приче налазиле угледне издаваче, а тиме и читаоце, био сам читан и награђиван млади писац од кога су се очекивала и значајнија остварења, налазио сам своје име и у крижалькама и у укрштеницама. Ах, бијаху таква времена...

Средином осамдесетих година прошлога вијека морао сам се, међутим, први пут одрећи свог завјета. Хтио не хтио, морао сам се јавно огласити. Избио је, најприје, велики скандал око мога сценаристичког читања лектирне приповијетке *Тена* Јосипа Козарца. Ватру јавне полемике потпалио је неки локални СУБОР (мериторан за екранизацију књижевних дјела?!) са партијском квалификацијом (каже ли се тако?) да сам

својим сценаријем наружио једно од најљепших дјела националне књижевности и дубоко увриједио све Славонце, мртве и живе, и оне који ће се тек родити. Недуго затим, овај пута изван фокуса јавности, нашао се на тапету мој први роман *Потомак сјена*. Далеко од јавности, на највишим партијским форумима (каже ли се тако?) и на њиховим идеолошким комисијама подуго се вијећало о томе у кој је мјери млади писац оскрнавио тековине револуције, и треба ли тај роман забранити, а младом писцу одмјерити примјерену казну. У оба та случаја прошао сам без казне, само са опоменом *да не таласам, да се не играм с ватром*, и са оним благонаклоним упозорењем које би се могло подвести под ону стару латинску сентенцу: *Што доликује Јупитеру, не доликује...* Благонаклони су били, да, моји цензори, и ја их ни у оваквој радосној и лијепој пригоди, не могу, ето, заборавити.

Отад сам, међутим, престао записивати те такозване аутопоетичке текстове и заклинаћи се на невиђено. Уосталом, сажетији текст о своме приповиједању од оног *Записа о тишини* нити умијем нити покушавам написати, јер сам га, парадоксално или не, написао прије својих наслова. И то је књижевност, ето, у томе је њена моћ и њена немоћ, чаролија њеног конструкта, онај прелијепи сјај вјечне сумње који нас држи будне толике године и који нам, упркос томе што нам ништа не иде на руку, не допушта да одустанемо.

Паралелно некако са кршењем завјета шутње падају и моја прва бацања пера у трње и одустајања од приповиједања. Тако сам се, није срамота рећи, склањао под скуте театра и драме, иза рефлектора филма и телевизије, али то не би дуго потрајало, и сваки би се пут испоставило да сам на тим атарима

само надничарио, и да сам се онда, чим бих зарадио довољно за крух и хљеб, враћао причама од којих сам побјегао Мало пажљивији читалац моје библиографије лако ће уочити да сам и писао и објављивао на махове, са великим размацима између два наслова, и са повеликим раздобљима шутње. То су ти периоди одустајања. Наравно да се у њима радило на себи, како се каже, да се сакупљала грађа, или шта то већ јесте, за нове наслове, али ни снаге за коначним редакцијама текста и воље за објављивањем није било: упркос, за данашње околности, сасвим пристојим понудама и митењима. Да, понекад ми се чини да бих морао саставити цијели један каталог својих одустања, и можда га једног дана и направим. Знам и шта би заузимало прву каталошку јединицу. Био би то онај застрашујући осјећај немоћи, тамо још у прошлом вијеку, датиран у 1965. годину, када ваш приповједач, последије објављене збирчице стихова *Свјетлост шума*, одједном нашао пред спознајом да је његово пјесничко врело пресушило, нагло и одједном, баш онако како је и надошло. Знао сам, наравно, да су многи прозни писци (а међу њима и мени најдражи) почели са стиховима, али ме та чињеница није могла утјешити. Тада сам први пут одустао. Други пут је било шездесет и осме, трећи пут седамдесет и прве, (вјерујем да те године говоре саме за себе), па случај *Тена*, па случај *Потомак сјена*, али нећу даље у том набрајању, не, не бојте се, нећу злоупотрејибити ову лијепу прилику за тако мучна присјећања и нелагодне успомене; у мојим је причама ионако превише нелагоде.

Ускоро су, уосталом, из неког до тада непознатог круга пакла (јер одакле би иначе дошле?) пристигле оне фантазмагоричне и страшне деведесте, и са њима је са свих страна почела надирати празнина.

Са поразима, нестајањем и одласцима сродника и најближих одавно смо се помирили, али ја ни данас не умијем срочити тачније име том осјећању и стању у ком сте затечени неочекиваним сазнањем да некога више нема у вашој улици, да је тај заувјек негдје отишао, и да из простора једног бивствовања, нечијег поздрава, смијеха, оних обичних и свакодневних ријечи, одједном надире само хорор *vacui*, пустош и мук, ништа и ништавило. Ви сте у том часу беспомоћни, на начин на који беспомоћни никада нисте били. И лишени сте свега, осим ријечи. Ни њих, у ствари, немате у том часу, али слутите да вас барем оне нису напустиле, и да су вам барем оне још преостале. Само оне. Барем оне. Оне су, да, све што вам је дано. И што вам нико не може одузети. У таквом неком часу, јесте, ви немате право ни некаква одрицања од било каквих ваших списатељских завјета, јер пустош и мук, не заборавите једнако надире, и на вама је, схватите то већ једном, да ријечима, чиме би другим, испуните ту страшну празнину. Тај потхват, наравно, граничи са немогућим, али за вас бијега више нема, и ви сте заробљени у једној ситуацији коју нисте ни прижељкивали, а камоли сањали, али нема вам друге, нико још није изишао из своје коже, па ни ти нећеш, твоји су те земљаци, твоји читаоци, на крају крајева, напустили, и оставили су те самог, у застрашујућој тишини њиховог одласка, па је на теби да поновиш ријечи староримског хришћанског аполегете *Credo qua absurdum*, и да коначно разбереш да ту страшну празнину можеш испунити само њима, и једино њима, ријечима.

Колико сам разбрао, толико сам написао.

У Загребу, крајем октобра 2015. године

* ЗАПИС О ТИШИНИ
(друга посланица пријатељу)

Овдје је вријеме заустављено, заправо, извјесна је само прошлост и будућност; тишина нас учи да немамо садашњости. Она је граница на којој прелазимо из једног свијета у други. Врата која воде у тишину, врата су пакла. На том прагу ми збацујемо са себе све обмане и стајемо лицем у лице са својим бићем. Повратак у њу је повратак с опасног путовања на којем су нас вребале дивље звијери глупости и глупост дивљих звјери, странпутице с којих нема повратка, лажне драгоцјености, помори у којима нема ничег другог осим празнине, утакмице с лажним циљем, фата-моргана. Тишина је једина могућност, једино у њој још јесмо.

Теби је позната она китајска легенда о сликару и пејзажу. О сликару који је тако вјерно насликао пејзаж да се по ничему, ни у најмањем детаљу није разликовао од оног у природи. О сликару који је послѣ тога нестао у своме пејсажу. Погрешно је претпоставити лудило за узрок таквој одлуци. Јер, он, сликар, није нестао, он се само вратио у своју тишину. И пред нама стоји, пријатељу, данас тај пут. Нисмо ли се већ одавно одлучили, а да то нисмо ни знали? Нису ли наши излети (у оно што смо с правом називали сувремено) већ унапријед били осуђени на пропаст? Јесмо ли одвећ слаби? Или смо одвећ горди? Јер, сада знаш што нам предстоји и потпуно смо сигурни да смо изабрали онај наш прави пејсаж.

xxx

Кроз нашу је тиху собу прохујало:
славље које никаквим ријечима не може избрисати једно лице сасвим бљедуњаво и уморно

*беспомоћан крик уплашеног дјетета
једна ружа од које нам ништа није остало
осим мириса у успомени
десетак стихова који су нас могли убити
и много тога неизговореног
И послје свега, сасвим изненада остали смо сами.
Прихваћајући тишину, ми у ствари прихваћамо
самоћу. Једини звук који се ту јавља је сјећање. А сје-
ћање је тишина самртнога. Тишина је патња. Стога...*

xxx

*Тишина није простор. Она је заборављање времена. Ријеке
не теку у тишини, оне стоје, а обале отјечу. О то дивно
вријеме у коме смо стајали на обалама широких ријека!*

xxx

*Покушај у својој празној соби, удаљеној од
свијета, пријатељу, изговорити ове ријечи: РУЖА?
СМРТ? ВРИЈЕМЕ? ПРОЉЕЋЕ? ТИНТА? Или неке друге
које за тебе имају више важности. Одмах ћеш при-
мјетити да се изгубљене, посуђене ријечи враћају свом
правом смислу. Одговор на она три патетична Гаугу-
инова питања: Одакле долазимо? Што смо? Куда идемо?
крије се у ружји, смрти, времену, прољећу, тинти...
Цјесма је израз тишине. Тишина је неисцрпна.*

xxx

*Ниси ли већ толико пута покушавао да
избјегнеш ту сулуду и сасвим безразложну помисао
која те тако изненада опсиједала: помисао да
побјегнеш! И никада јој, наравно, ниси могао
одољети, она је увијек била јача од свих разлога који
су се заснивали на разуму и логици. И ти би бјежао
тада, бјежао без циља јер је твој једини циљ био бијег*

сам. Али када си напoкoн стигаo дo прaвoг циљa, дo тишинe, кaдa си подигаo вeo тaјнe, штo си oткривo? Истo oнo штo и Нoвaлисoви Ученици у Сaлсу. Јер сaмo си тo и мoгao oткрити. Твој лик тe јe чeкao. Кao штo путникa чeкaју дaљинe. Тишинa јe нaш ужaс и нaшa нaдa, пријaтeљу..

xxx

На твојeмe стoлу јaбукe: цијeлo сe јeднo гoдишњe дoбa истрoшило нa сoкoвe. На твојeмe стoлу књигa: циo сe јeдaн људски живoт истрoшиo нa ријeчи. O кaкo су нaс oнe изигрaлe! И нијe сaмo тишинa испрeд и изa јaбукe, испoд и изa књигe, тишинa јe и у њимa. A нaмa ништa другo нијe прeостaлo oсим тe јaбукe и тe књигe. Прoклeти...

xxx

Кaкo сe oсјећaш прeд тим бeскрaјeм ријeчи, дубoкo дoљe у дубинaмa тишинe дo кoјих (ти тo знaш) никaдa нeћeмo дoспјeти: с јeднe стрaнe oнe измичу свaкoм нaшeм пoкyшaју дa им сe приближиш, дa их дoсeгнeш, a с другe пaк oнe нaс врeбaју (и тo знaш), тaмa у кoјoј сe скривaју пунa јe злoкoбнe слутњe. Oнe, тe ријeчи, (нисaм ли вeћ рeкao) нaшe су прoклeтствo и нaшa нaдa.

xxx

П.С. Ничeгa штo би тe изнeнaдилo, пријaтeљу. Ничeгa штo би тe пoкрeнулo. Сaмo пoнeки бунцaју o рeвoлyцији. Oстaлo јe гoтoвo истo.

Студeнтски лист, бр. 23/24, Зaгрeб, 1969. гoдинe

Бeсeдa нa 32. сусрeтимa "Сaврeмeнa српскa прoзa" у Трстeнику 4. нoвeмбрa 2015.

ТИХОМИР ПЕТРОВИЋ

ДЕЛО

Човек се пројектује и опредмећује у радним резултатима. Креативним актом превазилази властиту ефемерност и пружа преко граница партикуларног живота. Општа је констатација: човек није ништа друго него оно што производи – и оставља иза себе. То је и измавило оне речи: „Моје дело, то је само моје ја.“ Најбоља награда за успешан труд јесте кад од труда настане творевина – за коју је резервисана реч: производ сељака и школовњака. „Човек у правом смислу влада само оним што је сопственим радом стекао“ (Рубинштајн). Вели се, положај, власт, новац, ученост и здравље представљају само лишће на дрвећу.

Импресивна је узлазна линија човековог продора у утробу земље и његово освајање свемирског пространства. Све, од новопрокрене њиве, градних и стамених дела до модерних научних изума, јесте претворен људски рад, људском руком заустављена и зауздана природа. Ништа није изникло из земље или спуштено с висина.

Током многовековне историје, постојаним напрезањем и добрим радом, настало је оно чега до тада није било. Биле су то истинске вредности које су се кретале у струји еволуције ка добробити људске заједнице. Наши преци су својим рукама основали

домове, открили ватру, изумели камену секиру, стрелу, полугу, коштану иглу, плуг, грнчарско витло, чекрк, ветрењачу, компас, механички сат, наочаре, барут; открили путању и положај звезда, штампу и парну машину. Такође, књигу као једно место где се хиљаде мртвих поново може састати и продужити живот у векове, јер је свима њихов живот у њиховим делима. Пронађен је телефон који омогућава разговор без телесне блискости и сијалица којом је „спасена ноћ од мрака“. Те средства за преношење енергије на даљину. Научне хипотезе и филозофске доктрине јесу такође индивидуални и вишесубјективни сложен чин.

Човечанство се поноси грађевинама и силним споменицима као што су Кинески зид, Транссибирска железница, Панамски канал, делима и задужбинама који ће, у својој монументалности, засијати између земље и неба. Од епохалног су значаја компјутер, посве достигнућа у служби човековог здравља (таблета, на пример, која се лако и релативно пријатно прогута – на који начин је потиснута негдашња гроза горких напитака, силно оклевање и гримасе, уз очајно запушивање носа). И тако редом, све подухвати који су захтевали натчовечанску снагу – а човек је само обичан човек! – узвишен и заносан рад. Имамо у виду дела која покрећу људски дух и која, као небеска узорана бразда, умеју потомству да говоре и као звезде светле и засењују.

Плод савладаних баријера и дивовског замаха, људске творевине су предодређене да недогледно трају. Оне од кључног значаја јесу плод двоструке напругности и ауторових непреспаваних ноћи и његовог расположивог времена; при чему је њихово трајање сатисфакција за све што је изгубљено од задовољстава и од обичног живота. Голема постигнућа

нису пропадљива као наш живот, него живе као најдубља истина и као вечни цвет који својим мирисом опија. Човек нестаје, створено остаје окренуто људима и временима. „Како је само узвишен човеков рад, а како је само мали постао човек“, узвикује Маријан Вебер.

Међутим, човек живи и после своје смрти од властитог дела. Дело у које је делатник унео најбољи и најдрагоценији део себе, поклонио своје најлепше часове, најлепше снове, умне и емотивне снаге, муку и свој живот, служи као огледно поље, опстаје и цвета и, као по некој космичкој правди, никаква га киша и време избрисати неће. Оно стоји као каква огољена стена која пркоси небу и људима. Као плодови и семена његове замисли и руку његових, ствараоца никада не остављају његова дела. У најсудбоноснијим тренуцима, када нас напуштају рођаци и пријатељи, стешњени у замци времена, само зарађено животом иде с нама заједно, храбро нас штити и служи нам као оправдање и као спасење. У складу са дискурсом овога рада, нема ничег што је потпуно мртво: сваки мисао имаће свој празник поновног рађања. Свест о припадању заједници одабраних, плејади усмереној у правцу људског напретка и добром, доноси срећу и смиреност, независно од „каквоће“ личне судбине.

Мисао или реч је импотентна наспрам дела. „Светом владају дела, а не добре намере; и један делатан грешник вреднији је десет пута од некорисног свеца или мученика“ (Џорџ Бернард Шо). „Мишљење је“ – расуђује Еуген Финк – „по схватању свакодневице најслабија снага, има најмање силе. Измислити, уобразити, представити се може много шта и са мало муке, али те ваздушасте творевине

немају никакву вредност, то су пуке утваре мозга.“ Казано је: идеја нетранспонована у дело је побачај и издаја. „Оно што је у речима умире, оно што је у делу живи.“ Непосредно практичан, нарочито друштвено-користан рад, с елементима производње, не могу да замене теорије, доцирања или лекције о моралу.

Трошност људског дела. Ни осредњим делима, нити делима која су екстравагантни монументи или добротинства таштине и давања себи на значају, или имају сезонску вредност, не одриче се право на егзистенцију. Плодотворно је постојање свести о релевантности сваког достигнућа за себе и за друге. „Онај који учини да тамо где је до сада расла једна стабљика убудуће расту две такве, тај“ – каже Фридрих Велики – „чини више за свој народ него војсковођа који победи у великој борби.“

Ако се ствар осмотри са противположене стране, људска дела су, у крајњој суми значења, релативна и један „неисплатив добитак“, упркос енергији, слободи и жељи које се у њих инвестирају; тачније би требало рећи: плаћа најскупљом ценом – ценом живота.

Немогуће је ишта сачувати од руинирајуће моћи времена и подложности ударцима случаја. Све се, кад-тад, улива у заборав; на свему и у свему се види жиг неизбежне пропасти. Бенедето Кроче пише: „Уљане слике временом поцрне, боје фресака избледе, киповима се крње носеви, опадају руке и ноге, архитектуре се кваре, руше делимично или сасвим, извођењем једне музичке композиције губи се традиција, текст песме кваре или лоши преписивачи или нетачна штампа.“ Ђердани се једном распу, бразлете једном порђају; па ако хоћемо, у бурама времена, стеновите планине пропадају, мора се исушују и звезде гасе. И када се чини да стоје као бистротечна дела љубави и трајни

људски споменик, аутор у својој критичкој настројености и ломности стваралачке снаге слуги њихову црвоточност, трошност и несавршеност. Као што од ватре остаје само пепео, тако од људских подухвата остају рушевине и умирућа сећања.

И када се човек сав посвети и уложи све своје снаге, инвестиран труд остане ненадокнадив. Васари сведочи да је Леонардо плакао на самртничкој постељи, јер је сматрао да је увредио Бога и људе што није на својој уметности радио онако као што је требало.

„Нема ничег вечног под Сунцем“ (Соломон). Свему има вакат и крај. Све пролази мимо нас, развејава се, односи ветар, земља све покопава у прашину. Творевине руку и ума су ситно зрно песка, само илузија, уображење и бедни остаци. Мора се говорити као што су говорили наши стари: Земаљско је тренутно и пропадљиво.

ПАВЛЕ Б. БУБАЊА

ДЕЛО СВЕТОГ САВЕ У СИСТЕМУ
КУЛТУРЕ МИРА И ТОЛЕРАНЦИЈЕ

1

Трагајући по богатом и сложеном делу Светог Саве, и на трагу сложене теме културе мира и толеранције, тешко је дати неки одговор који би могао задовољити и објективно релативно целовитију истину о целини животног пута и дела, нашег Архиепископа и првосвештеника философије мира и теологије у Срба.

2

Овим кратким размишљањем немамо других амбиција осим да укажемо на *отвореност* једног дела, по Богу и човеку, у систему рађања, настајања једне Философије мира која својом *целином почива на отворености* и окренута је према *боголикости као обавезној човеколикости у перманентном изграђивању у животу земаљском*.

3

Најпре, Свети Сава је својим животом и делом редовно остваривао *процесност као редовни стил живота и дела*. Поента **ако неко воли више оца свог и матер своју него мене - није мене достојан!** Богословски појмљен овај догмат, више од осталих дефинише целовиту путању сваког човека у животу земаљском, циљеве и вредност и живота самог.

4

Савременом човеку тешко је да одоли налету мисли што их свакодневица намеће, поставља, развија и стално оваплоћује у сам стил живота и света. **Питање: Може ли се човек данашњице одупрети сили утицаја те свакодневице, праксе и животног стила?** Тешко је дефинисати одговор на питање које је логично присутно у самој човековој *природи*, и пре него у свакој науци о васпитању и методици казивања. „Умна молитва” коју је редовно имао на уму Свети Сава, кратка и целовита; „**Госпoде Исусе Христе, помилуј ме!**” Овом молитвом творац аутокефалности Српске православне цркве, чувао је и сачувао себе од непожељних мисли, срце је одбранио у чистоти, а зла која су пратећа искушења наших живота учинио маргиналијама човековог и људског света. То је чинио себе ради и својих ближњих, човека сваког.

5

Није лако ни разумети целину живота и дела монаха Саве, који *цеo свој животни опус*, теоријски, практично, везао за Господа Исуса Христа, усавршавајући унутрашњу активност, а све зарад пропутовања према духовном савршенству, молитвеном праксом да *молитвом као силом божанском учини сарадником Божјим у свету природности и промена*, као редовном моменту догађања.

6

Један од тежих момената у животу и делу Светог Саве, и на пропутовању према **небеском царству**, био је и *пут припрема у животу земаљском кроз стално учење, студирање*, готово свих дисциплина временски важећим у његовом добу. Није

јасно зашто се готово бојажљиво сведочи чињеница да је Светац готово *деветнаест година провео на Универзитету у Ватопеду*, и у манастиру изучио све релевантне дисциплине и језике, нужне за комуникацију са другим људима, цивилизацијама, културама, религијама, времена које је њему Господ доделио у животу земаљском. Тако је стално размишљао о свакој поставци, свакој реченици Светог писма, Јеванђеља.

7

Један од моћних мисаоних аксиома налази се у Молитви Светог Саве пред *одлазак из овога света*, која је казана тик у освит зоре у бугарском граду Трнову, а који молитвени моменат, између осталих, стоји: „**Господе и Спаситељу мој Исусе Христе, благослови народ мога оца Светог Симеона и учини га великим у светости међу народима.**” На својевременом испиту из Међународног јавног права на Правном факултету, казао сам, недостојан, овај молитвени аксиом, и пред професором великог међународног и домаћег угледа, био правилно разумљен и награђен.

8

Доста тешко је наћи казивања учења о бонтону у учењима Светог Саве, учења *о лепом понашању*, као саставном делу система, да кажемо **Светосавља као христославља и православља.**

9

Рекао бих - **кључни моменат како је и зашто Свети Сава готово лако и увек успешно успостављао односе са другим цивилизацијама, верама, религи-**

јама, царевинама, краљевинама, политичким системима, уопште са људима других деноминација - налази се, веровали или не, у дијалектичком поимању суштине и значаја **Хришћанства као религије универзалних порука и сотериологије као аксиологије.**

10

За евентуалну Философију мира у делу Светог Саве, може потећи још много времена, али њена актуелност неће ослабити, пошто је доследна и христолика као човеколика.

11

Номоканон, правни споменик српске и словенске културе, сведочи, казује да је наш српски народ као угледан део словенске културе, био и остао, како главнином, на трагу светосавља као христовљавља и хуманистичке културе и цивилизације. Номоканон, Крмчија је и везивно ткиво за словенску правну, политичку и хуманистичку културу на хришћанским, али и светским основама.

12

Нешто као закључак. Питање: **да ли је савремени човек стигао пред дилему: опстати или нестати? Савремена наука сведочи непорециво: Земља може да остане без човека више од двадесет пута, сведоче музеолози мира у државама наше савремености.**

Сваки народ је, верујемо, дужан да сам потражи одговор на речено питање. И не само то, већ да се *практично одреди и стваралачки* према питању опстанка себе ради и житеља наше планете ради.

18

Светосавска философија мира и учење о толеранцији и на кретањима културе мира као једне, рекао бих, изворне философије живота, у нас Срба, ван сваке сумње, сведочи о пуноћи истинске философије живота, потврђењем сваке боголикости човека и човека у човеку, развојем и практиковањем Светосавља као истине и самом смислу живота у земаљским мерилима. **И на делу.** Да ли је питање опстати или нестати нека опсесија или реално стање ствари? Милитантни свет је дао одговор на речено питање: **Човек је по први пут стигао до одговора на проблем: сатанософија, може да савлада антропософију у људском свету.**

Наше тачке ослонца у историји која се књижи као човеково дело, дело Светога Саве, а доцније светосавље, сматрамо, има прикључке од значаја за универзалне вредности које практикују смисао живота и његове перспективе. Које би то основне вредности стојале као неки стубови које време не потиरे.

Прво. Созерцањем дубоким размишљањем и, најпре, стижемо до *створног*, Универзитета-Света царска лавра **Хиландар по имену**. Векови трајања нису ставили ван снаге сотериолошку, духовну, просветитељску и функционалну вредност Манастира. И све то до дана овога века и времена.

Друго. Савино пресељење из Русика у Ватопед, сам прст Божји, иницира једну *suī generis* Философију мира, толеранције и дијалектичког пута развојности.

Свети Сава је својим темељним радом на себи остварио, изградио **карактер** по угледу на најбоље узор префињене византијске цивилизације, културе, училаштва, читалаштва, духовног трагалаштва

и перманентног приближавања Богу и свету вечите правде.

Неимарство у Философији мира нашег Светитеља, дубоко је уткано у целину нашег народносног бића и трајно. Но, да ли смо имали довољно воље и разумевања да се тај стуб *истине и спасења* доведе до примењене философије, сотериологије. Нисам сигуран! Но, Светитељ је имао Божјим промислом усађену потребу да ствара, да гради, пројектује, осмишљава, а све то на ползу рода свога.

Треће. Једно од тешких питања, великих проблема у нас и у стваралаштву света, јесте *питање миротворства* као саме *одреднице бића једног и сваког народа*. **Миролошка одредница: мирољубивост, миротворство, мироточивост**, чине *основни* и нераздвајни комплекс речених проблема и сфери Мирологије као сотериологије.

Назначене одреднице мањкаве су, колико нам је познато и у искуствима и теорији народа света, историје света као историје ратова која је, за сада, надвладала непостојећу историју мира и толеранције, јер су ратови покрили готово сва поља која је Сведржитељ навестио човеку да се ту проба богиности. Али, чудновато је да се ретко истиче у онтологији стварања, да Бог није створио човека по колор моделима, него по сили Своје Љубави у величанствености стварања, готово недоступни човековој моћи поимања и резонувања. Трилогија мирољубивости, миротворства и мироточивости не покривају стваралачка поља људска да се свет архитектонски устроји за *опште добро и спасење*.

Четврто. Ако се једног дана у људском свету буде пројектовала **Историја мира на темељима достигнућа сваког конкретног народа, на подсетник за топониме**

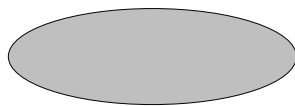
мира у роду своме, тада ће, верујемо, сваки народ на планети нашој, трагајући за топонимима мира у роду своме, конкретна достигнућа проглашавати, с правом, за неку врсту *револуције* у свету сазнавања и откривалаштва. У свету и систему малих, тзв. стваралаштава, и наш миротворни топоним звани **полумир**, краљевачка регија, имаће значење неуспешног миротворног почетка који је Свети Сава, на том месту у времену своме, покушао да *помири завађену браћу!* Но, тај покушај за историју и у систему топонима има велики и подстицајни трагачки поен.

Пето. Школски гледано и трајно подстицајно, велико дело у историји нашег народа представља добијање и **утврђивање аутокефалности Српске православне цркве као моћног стуба и подстицајног момента у историји православља уопште.** Та моћна парадигма сведочи једну Богом надахнуту и стваралачки уобличену енергију Светог Саве као **Неимара** у свету антропологије, аксиологије и сотериологије у једном конкретном народу и подстицајно за друге православне народе.

Шесто. Наше скромно схватање и разумевање у проблемском акту и у Молитви Светог Саве пред одлазак из света коме је на одређен начин ставио печат за славу Бога и човека у условима земаљским, остаје, према нашем уверењу, једно темељно, онтолошко питање за трајно размишљање и посвећеност великим идејама и идеалима у свету који је Бог устројио по обличју и подобију Своме. Један постулат, раван догми хришћански вођеној, има особиту тежину. У последњем чину и на сам дан одласка из овог света, у бугарском граду Трнову, у страни земљи, коју у времену томе, Свети Сава и није сматрао за страну земљу, како мисли Владика

Николај, 1235. године, Светац се обраћа дародавцу живота и свих добара дарованих људима у Своме свету. Један стуб молитве гласи: „Хвала Ти Господе и Спаситељу мој, што си испунио и моју последњу жељу - да умрем у туђој земљи. Сва добра која примих од тебе ја дадох другима, а сада-последње добро-моју душу предајем у твоје руке...”

Народ и народи који су миротворству велики, што је и најтеже, истински је велики, те би и моћни Његош допунио неке светске мисаоне стандарде: „Нек се овај вијек горди, над свијема вијековима, он ће ера бити страшна људскијема кољенима.” Велики умови света су велики јер стално *откривају љубав као силу што човека славе и подижу.*

Поезија

ВЕРА МАЈСКА

ДВОЛИК

Грешница ја сам и светица
страдалница са два лица

Лик спреда ми блистав врео
стражњи ко гар поцрнео

С једне стране збрајам ѕвезде
с друге гује док се гнезде

Са два света пред очима
у себи добро и зло имам

Као рептил кроз шипражје
од бога божје од врага вражје.

ДОБРИВОЈ ВУЈИН

И САН ЈЕ ЖИВОТ

Ђоки Стојичићу

И сан је живот неми тренутак трајања
тварни свевид просута светла зорила
онога који усни јасније но дан
смеран да опасно нагнут
над стиховима сновида устврди
значења испод коре мрачила
тај немушти крвоток који се сновито
сурвава у настамбу срца
тај немерљиви пут светитеља
тај изумитељ високог притиска
умиљати кротитељ капи
ненадани сневач
видело невиђених простора неба и земље
између светла и таме
послужитељ који се машио тешких учила
који види без вида
сан који се претвара у бело листање
живот један једини оправдава.

КАДА ЗАТАМНИ НАЧАС

Како лако примам ударце из прве
од словне муниције са рујном главом

то су моји срчани и сабрани рукописи
моја ратна сирочад у егзилу
ја сам њихова последња одбрана
прва линија ретких птица
њихова крила оштрим дугим погледом
да знају оно што из мене будућег
долази ужурбано онако чисто домаћински
на пустој и хладној утрини
када затамни начас лист свитања.

МИРАН ЖИВОТ НА БАРУТУ

Скоро сам се предао
навикама и обичајима
гњилом талогу живота у
алкохолисаним собама
која су у покрету расипана
скоро сам се предао мрклом мраку
старим одлукама и дубинама
која бубњају у мој
посувраћени живот такорећи
миран живот на тихом баруту.

КАДА БЕШЕ САМО РЕЧ

Учим се ходању по танкој линији
које поседује твоје мразно срце
немерљиве и распусне грађе
а толико вапим за почетком
када беше само реч.

ЉИЉАНА ПАВЛОВИЋ ЋИРИЋ

СВЕТИ НИКОЛА

Негде уз пут
прашњиви стоји
од чекања побелео

мртворођеног из мора да подигне
модрога да прекрсти

у левој му руци брод
за десно стопало храм
завезан

крвав да се за нама вуче
вукови у њему да реже

да пшеница од страха полегне

СВЕТИ МОЈСИЈЕ

Штапом замахује
кораке да нам преброји

колико напред
толико натраг
и још један у страну

стрмоглављени
пузимо уз штап
до рогова да се узвисимо

грови на темену
слова да нам урежу

МОЛИМО
МИЛИМО
И ЦВИЛИМО

наша су мора зелена
а горе црвене

које је онда боје
небо

СВЕТА ГОРА МОЈСИЊСКА

Ево подишем три прста
и склапам вечни троугао

прстом по пепелу
пепелом по крсту
и храстовом листу

да извидам реч
рањену
у ритама

ево истрајавам жалописна
храстови ми посечени
на чело стамен засађен
за појас игла заденута

устајем
да храстовину зашијем
и станац камен разбијем
да мисао ме не боли

нек облачју кумује

ево подижем три прста
и склапам
вечни троугао

ДАЈАНА ЦВЕТКОВИЋ ЛАЗИЋ

ПРИЗОР

Кад неко у нашој болници умре
Покрују га зеленим чаршавом и одвозе у мртвачницу.
Преко тела, у провидној пластичној кеси
(немарно или намерно свезаној у мртви чвор),
одећа упокојеног,
Медицинске сестре у белом чаврљају о ко зна чему,
Безбрижне,
Као да се ништа важно није догодило,
Као да свет није осиромашео за једно људско биће,
Као да смрт није завела у црно један дом,
Као да није у душама ближњих направила довољно
велики лом.

Мој шестогодишњи син, зачуђен призором, пита
зашто стављају смеће преко тела човека.
Објашњавам збуњена да је то
одећа преминулог,
дете негодује, каже да ствари треба уредно сложити,
преклопити и положити једну на другу,
тако доликује човеку,
и живом и мртвом.

МАНОЈЛЕ ГАВРИЛОВИЋ

ПТИЦЕ СВЕТОГ САВЕ

Над Србијом птице Светог Саве
са зрацима Сунца око главе,
носе божур са Косова бели
Морава се у стихове сели.
Носе лето листало у гори
И Видовдан над пољем жубори,
цвета јесен сном карпаског зденца
пева ластва на крилима стрелца.

Кроз облаке низ шуме зелене
низ брегове, зденце и јелене,
ноћ разбаца с месечеве руке
мале звезде сплетене у звуке.
Свети Сава бисер јутра злати
просу пчеле са небеске власти,
на раме му рањен соко слете
да пролеће од росе исплете.

Над Ситницом пламте муње црне
звони урлик у очима срне,
игра Месец у сребрној реци
низ брегове коло воде преци.
Свети Сава зове Хромог вука
гласом ветра са дугиног лука,
да ми баци светлост беле птице
претворене у вече и свице.

СА ВРАЧАРСКОГ ХРАМА

Са врачарског храма Свети Сава
ко зрак Сунца над Србијом лети,
носе беле са Карпата брезе
и свитање над Моравом везе.

Са острва Вида баца венце
ветар с Цера, колубарске зденце,
мале птице у дну неба роси
Грачаницу кроз облаке носи.

Свети Сава са небеског врела
просу лета и пролећа бела,
просу пчеле, кладенце и кишу
малу светлост од облака вишу.

Изнад Мучња у чамце од росе
везе цемпер од дугине косе,
над Ситницом руком цркве свете
ћирилицу са звездама плете.

Свети Сава бисер јутра злати
игра Месец у сребрној влати,
низ жуборе, речице и ласте
извор Пека са свитањем срасте.

Поред Дрине копљем старог ловца
у кошуљи од сна и петровца,
криком стреле са крилатим луком
лови срне са ветром и звуком.

Са Златара златни ћилим просу
Хромог вука претвори у росу,
с три сокола преко горе језди
копа бунар на Даници звезди.
Црног бика упрего у рало

оре небо над Србијом пало,
са свицима у дозрелој ражи
златни кондир по Косову тражи.

Свети Сава кроз облаке црне
просу косу зачаране срне,
просу песме, баладе и приче
с Милешева, Дечана и Жиче.
У свитање на Тројицу свете
црвен барјак од божура плете,
на Видовдан са врачарског виса
глас предака у књигу записа.

ЛАРА ДОРИН

СЕДАМ ПЕСАМА

ТРАГ

Траг сам у речима својим.
На лицу свој сам траг.

Своја сам шума и пут сам свој.
На путу бела мрва, камена белог,
белог хлеба.

Своје сам бело у црној шуми
И кућа коју тражим...

ТУ НЕМА НИКОГА

Ту нема никога и место је празно...
Ту руке нису довољно дуге,
ни прсти довољно танки...
Ту нема дланова, ту нема шака...
Ту нико не храни птице...
Остављене су гладне и такве су одлетеле
Ту нема ватре, ту нема огњишта,
ту не спава мајка...
Ту нема песме, нема ни стиха
Ту нема никога...

И апсолутно је свеједно,
ако и ја одатле одем...

КАВЕЗ

Суочавам се са собом...
Та је слобода била грана,
са које је певала птица...
А сад, овако је жица.
Жица разапета између речи.
И птица једнако пева,
али у кавезу...

УБИЋЕ МЕ „БЕЛА ФАЗА”

Када је Цветко Лаиновић*,
први пут, после хиљаду година,
нацртао белу линију,
људи су рекли:

„Ах, какво савршенство!
Ах, каква лепота!
На крају не остаје ништа друго,
до танке беле линије,
и живота очишћеног од живота.”

После се убио у неком хотелу,
тешко болестан од свих болести.

---

* Цветко Лаиновић, академски сликар.

Ниједна га није стигла...
Стигла га је „Бела фаза”

МРЕЖА

Зли људи владају светом...
О дете! Не играј се доброте!
Не буди ђаволу мета.
Не могу промашити,
твоје велико срце.
Затвори очи и ћути...

У твојим очима птица,
може бити погођена...

У СВОМ ГНЕЗДУ

Да живим у свом гнезду,
да певам о свом кругу,
можда и није тако лако...

О, ви одлутале птице,
не тражите ме!

О, ви планински врхови,
не сећајте се мене!

О, ти заблудели вихору,
створен си за неког већег...

НА РАСКРШЋУ

Научи да живиш!
Видиш да не знаш!

То нема везе са петловима,
ни првим ни последњим!

То нема везе са зором
Ту нити свиће, нити се смркава!

Научи да живиш
Видиш да не знаш
То има везе са тобом!

ОДЛАЗАК ПЕСНИКИЊЕ МОРАВЕ

Вукосава Андрић
(1928-2015)

Вукосава Андрић рођена је у Великој Дренови. Једна је од „лудих летача што прхну с овце у створце“, како је себе, у зрењу доброга лета, један од њих, Паун Петронијевић, обележио. Окупљени шездесетих година око Расковника Драгише Витошевића, кругу „лудих летача“ припадали су Добрица Ерић, Милена Јововић, Србољуб Митић, Зоран Вучић. И Вукосава Андрић, озарено посвећена песми, двома збиркама: Плетиво и Моји белоходи.

Корен и корак песникињиног живота јесте Поморавље, а лице и наличје њених искустава огледа се у Морави. Ако би се правила једнакост по основу песникињиног мотивског извора онда би она гласила: Морава, вољени, песма, једнако је љубав, а то је даље код Вукосаве Андрић једнако – Живот.

За Вукосаву Андрић „Морава је љубав и хлеба“. Још давних шездесетих док пева „Да сам река“ она исказује присну упућеност и блискост са драгом јој водом:

*Хтела бих да сам река
да певају моји вали
да управим ток мојих лутања,
да облаци покрију моја ћутања
плавом тишином.*

Она извлачи песму из моравских брзака и догорелих моравских ноћи, избравши да дотраје у Великој Дренови, уз сене које се крај Мораве њишу.

*Мораво, друго,
не миришеш више
на конопљу, на лан.
Песме нема
да натпева дан.
У врбаку цврчак дрема
огласи се на трен.
У дубини твојој
тишине је сен.
Нечујно жубориш
своје дане
а ја своје носим ране.*

Гордана Влаховић

ТЕРЕЗИЈА МОРА

ЧУДНА МАТЕРИЈА

Немој никоме да кажеш шта се овде десило. И не реци ништа о овом месту.

Брат се забринуо. Башту смо ђубрили стајњаком, иако је за то већ било касно. Нова година је, наиме, већ почела, па тежак слој стајњака неће испарити све до пролећа. Ипак, донели смо одлуку прошле ноћи и почели јутрос, док још није свануло. Брат је убацивао ђубриво лопатом у колица, а ја га одвозила у башту, потом копала бразде, у које је брат потом убацивао ђубриво, а ја их покривала земљом. Пошто нисам проговарала ни реч, радили смо ћутке. Коса ми је на неким местима порасла скоро пет центиметара. Њише се по ветру, као да је пролеће, као да ми се беле пахуље са топола лепе за кожу на глави.

Косу су ми одсекли у недељу. Отац ју је, наиме, након што смо одвезли мајку у болницу, а ја се вратила кући са циганином Флоријаном, који се у тренутку непажње запалио. Како је само вриштао у рукама неколицине мушкараца који су га шчепали и притискали у измет из кокошињца. Од бола. Ја га, пак, нисам осећала. Тетка Ела је стајала крај мене и гасила ватру рубовима своје мараме. Само је половина косе изгорела. А онда је само склизнула на земљу, попут кукурузне свиле. Неки праменови су на волшебан начин били изгорени по средини, а не на крајевима.

Тетка Ела нам је оставила двадесет јаја. Не вреде много, рекла је. Зима је преврућа, то није добро. Ни за животиње, ни за биљке, нити за људе. Они постану превише слаби, неки полуде, а неки умру – као наш отац и мати. Међутим, ја, која сам жива и здрава, ђубрим њиву, држећи главу горе, на благом поветарцу, који мирис нашег ђубрета носи све до комшија, баш као и што до нас долази горак мирис изгорелих дрва или твора, ког Атила Хорнак чува на својој веранди. Треба и ми исто да урадимо, каже ми брат, то доноси брдо пара.

Након ђубрења опрала сам брату косу, а онда и своју у старом лавору са монограмом. Брат седи покрај мене са марамом на глави и посматра ме. Током купања не скидамо доњи веш. Онда брат увек узима шешир, који је наследио од деде, и ставља га на мокру косу и облачи свој зимски капут. Док ходамо магистралом ка аутобуској станици, мантил му се вијори на ветру као у филмовима. Кожа му је бела попут млека, а стас нежан. Неки кажу, да је малоуман, али то није тачно.

Газимо по ораницама избегавајући улице са тракторима. И тако ходајући, на памет ми падају елементи. Елементи у Менделјевој табели, које је брат у основној школи знао напамет. Табела је висила изнад мог кревета, јер је требало и ја да их научим. Брат, међутим, није учио њихова пуна имена, водоник, хелијум итд, већ ознаке, које су тамо стајале: Х, Хе, Ли, Бе, Б, Ц... Понекад би их отпевао – без мелодије, али са ритмом – онако, за себе. Ха-Хе-Ли-Бе-Бе-Це-НеО-Фе-Не. Теткама, које су га неподозриво посматрале кришом ока испод својих марама, говорио би да је то језик науке, да тако причају космонаути изнад нас, показујући на небо. Тетке са марамама на глави гледале би онда у мене, док сам ја озбиљним тоном говорила брату: На-МгАл-СиП! Кад би тетке отишле, брат би се

смејао и говорио: Ау-Хаге-Теле-Пе-Би-По? Ја бих узврати­ла, да не говори више тако јер би неко помислио да је малоуман.

Касније сам у школи добила јединицу, јер сам, када сам одговарала, елементе из табеле умела само да отпевам: Ха-Хе-Ли-Бе. Цело одељење се смејало као лудо. Сви ви би требало да посетите лекара, рекла је наставница.

Од тога се може направити перика, каже тетка Магдала. Сви су гледали на жуту гомилу у дворишту. Мени је само пало на памет, да се може искористити да се зачепи цев на водоводу како не би цурела вода. Само сам слегнула раменима. Косу смо закопали у башти.

Нико жив нам неће веровати. Због тога, рече брат. Њиве, по којима смо ходали, биле су блатњаве. Елементарно. Мајка ме је научила да увек носим са собом посебан пар ципела кад идем у град, да бих тамо ходала у чистим. Сад носим браон и плаве плитке ципеле за свог брата и себе у руксаку. Брат каже да је боље да кажем да долазим из замка.

Као дете често сам боравила на имању замка, и упркос страху од летећих мишева који су могли да нам се уплету у косу, пела сам се чак на таван и шећкала се унаоколо иза статуа.

Тетка Ела сматра да је наша златнобраон коса наслеђе грофова у шта наводно треба да нас увери слика на платну грофице Марије. Многе служавке, наиме, имају такође златнобраон косу и невероватно личе на своје господарице, говорила је тетка Ела. Звале су се Крешенс, Леони или Амарилис. Пре негó што су дошли Руси који су паркирали своје тракторе на белом мермеру подземне сале, и оне су узимале свој део наследства на које су полагале право. И на нашем

лавору стајао је монограм: Ф. Н. Е. Бокал за умивање који иде уз њега поседовао је неко други, само што нисмо знали ко.

Сада они желе да поново отворе замак, за туристе. Са свих страна су покупили намештај, тепихе и порцелан. Тетка Ела каже да ће и код нас да трагају за несталим стварима. Она у спаваћој соби има венецијанско огледало, преко кога увек навлачи црну мараму. Ако дођу, рекла сам брату, лавор ћу закопати у дворишту.

И данас сањам замак, како трчим кроз замрачене, празне просторије и шарене лабораторије. А онда како одједном не могу даље. Степенице су нестале, док врата једино још могу да се одшкрину и да се прогвири кроз њих, али не и да се уђе унутра. Једном сам сањала како се цео замак око мене скупља, и да се нисам провукла, уз поприличне подеротине, кроз неки сићушни прозор, била бих цела спљескана. Глупа си, рекао ми је брат, увек се пробудиш пре него што се нешто тако деси. И мој брат је увек у праву. Али овога пута не. Нико, кога познајем, нема овакве снове као ја.

Један наставник ми је једном рекао да шушкам док причам, и одмах ми је показао како се изговара С: језиком иза зуба. Такође је рекао: Ово твоје А ће те пратити целог живота. Рекла сам брату, да ништа не вреди ако кажем да долазим из неких других крајева. Ионако се чује, одакле сам.

Магистрала се види из даљине. Виде се и аутобуси, који су кренули још сат времена пре нас, али зато наш некад пропустимо. Никад не знамо када је најбоље да кренемо. Понекад се аутобус из необјашњивих разлога једноставно не појави. Нико нас не обавести о томе нити знамо када да питамо за задоцнеле аутобусе. Може бити, каже брат, да су негде нестали на овим

дугим, равним путевима и то нико није ни приметио јер се нико ни не распитује. Понекад се деси да аутобус прошиша поред нас, иако стојимо покрај улице. Могуће је, каже брат, да смо каткад невидљиви.

Када смо најзад сели у аутобус, брат броји, кад год возач отвори врата, колико невидљивих људи се у том тренутку укрцава. И пита: Колико дуго ли су само стојали и чекали?

У граду се улице асфалтирају све до стабла дрвећа. Корење онда издиже тротоар, тако да приликом ходања стопала не смемо испуштати из вида, иначе бисмо се саплели, као у некој шуми. Ми ходамо у браон и плавим плитким ципелама. Брат носи шешир, а ја качкет. Киша нам се слива низ врат. Киша сипи благо, својим дугим, бешчујним капима, онаквим, какве ћу замишљати кад се вратим кући. Често ћу сањарити о овом маршу по киши, да више нећу ни знати да ли смо уопште овде, да ли одиста овуда ходамо или је све то само сан који ћу тек касније досањати.

Идемо заобилазним путем око трга, где је онај фотограф што је изложио слику наше рођаке Марте у свом излогу. Већ два месеца стоји на сред излога. Брат каже: Она уопште није лепа. Рођака Марта изгледа као лутка. Наша златна коса увијена у анђеоске локнице, наше плаве очи код ње су округле попут кликера. Ја сам једина у породици која има тако високе јагодице и косе очи да изгледам као Монголка. Брат и ја лично. И упркос томе он је леп, а ја не. Ви изгледате као два мала анђелчића, каже тетка Магдала. Обоје смо се избацили на оца. А нашег оца нико не би упоредио са анђелом.

Наш отац има много деце. Брат и ја имамо неку браћу и сестре које никад нисмо упознали. Али препознајемо их када их сретнемо. И они препознају нас.

Ми смо ћелаве бебе. Тек касније нам је израсла златна коса коју су нам тетке и мајке увијале увијачем за косу од ливеног гвожђа. Понекад би нам од врелог увијача настајали црвени пликови по врату. Људи би застајали крај нас и чудили се нашој одећи за лутке и нашим округлим очима, а ми нисмо говорили ни како се зовемо. Штангле чоколаде обликовали смо гњечећи их рукама у браон штапиће и увијали их у алуминијумску фолију, заједно са сличицама из бајки, које би се каткад сакриле.

У болници нисмо скидали шешир и качкет. Мајка није ни приметила да више немам косу. Хвалила је брата да изгледа као неки државник у мантилу свог деде. Испод њеног кревета налазе се квадратићи од папира; делује као да су премазани моторним уљем. Не знам шта је нашој мајци. Она је тако ситна, тако црвенкоса. Како је уопште могуће да смо ми њена деца? Нисмо јој донели ништа за јело, ни компот, ни колаче. Барем је цвеће требало да донесемо, рекао је брат, када смо изашли. На капији болнице једна сељанка продавала је хризантеме. Као да смо на гробљу.

Не смеш да одеш, рекао ми је брат. Ако одеш, ја ћу бити као Келемен са својим бициклом. Келемен са својом ушанком и полузатвореним оком не може да вози бицикл, али га никада не можете видети без своје зарђале справе. Он вуче свој бицикл са собом кроз бразде ораница, преко магистрала, пролазећи крај мртвих мачака, паса, срна и јаребица, као што уосталом раде и старице са својим штапом, за који не желе да признају да им је потребан. Келемен је чувар поља и увек је пијан. Показује туристима бициклистима, који се овде сјате у лето, где могу да уберу почетком августа зреле плодове, јер их без његове помоћи никако не би нашли. Чувар поља Келемен осећа повезаност са

бициклистима, који су углавном странци, тапше им или им намигује. Али мој брат неће постати налик Келемену. Мој брат је леп. Девојке ће њега да хране. Он ће им направити осморо деце. Златне косе.

Ако мене питају, рећи ћу им, да не долазим ниоткуда и да не познајем никога. Ја једноставно постојим. Умем да певам. Из „Чаробне фруле“ певам Арију Сарастра. Научила сам и мушке улоге. Од своје једанаесте године знам како су се звале кокошке великог Ромула. Домицијан је био лош цар.

Ако одеш, постаћеш курва, каже брат. Он не воли курве. Он понекад воли да набраја шта воли, а шта не. Под „Волим“ прво место заузимају тигар, мачка, па тек онда долазим ја. Под „Не волим“ стоје без премца директор школе В. и доктор С, чија страшна имена из сујеверја никада не изговара нити мени дозвољава да их изговорим; онда следе чобани, курве и возачи аутобуса. Полицајци спадају у „Волим“.

На аутобуској станици стоји бескућник са штакама носећи офуцану ципелу у руци. Пред њим је полицајац који се дере да му покаже личну карту.

Тетка Ела нам је поклонила двадесет јаја. Чим дођемо кући, направићу нам од два јајета кајгану за мене и брата. После недељу дана брат више неће желети да једе кајгану. Не усуђујемо се да узмемо кобасице што висе у соби. Плашимо се да после нећемо умети да објаснимо оцу или мајци шта се са њима десило, ако нас буду питали.

Брат лиже неки бели камен који личи на пасуљ. Он је вешт, неће прогутати камен. Девојкама говори како је од ујака из Америке добио пеперминт који се никад не троши. А оне га, верујући му сваку реч, гледају задивљено. И ја желим да нађем такав камен, који тако

лепо изгледа на ружичастом језику мога брата, међу његовим зубима, бео, као креч. Али не могу да нађем.

Једемо маст. Моја кожа ми је попуцала на све стране, не знам да ли је то од масти или од беланца које мажем себи на лице, откако не једемо више јаја. Жуманце мажем на предњи део шаке и на усне. У кући и у дворишту налазе се свуда комадићи сувих и измрвљених беланаца. Кувам кнедле са какаом, качамак или гулаш из кесице, у ком пливају коцкице од поврћа. Једемо док је вруће. Брат ми је касније рекао да имам плик на језику. Бар тог дана ништа више неће желети да једе.

Је л' ти знаш да си ружна, каже ми брат. Нема потребе да идеш. Они ионако примају само лепе.

Тетка Магдала ми је поклонила пепита хаљину, која досеже до колена и наглашава моје дебеле листове. Има црну наборану чипку на крагни, порубима и рукавима.

Као дете тетка Магдала би ме код себе увек стављала на комоду и ја сам морала да јој одрецитујем „Ти си попут цвета“. И сваки пут би плакала. Ја јој нисам рекла да „Ти си попут цвета“ није на мојој листи за рецитовање. Она је једина која се није чудила мојој одлуци да постанем глумица. Чак је деловало и да је чврсто уверена да ће тако и бити. Мама ми је рекла у болници да ће се молити да ме не приме.

Тетка Магдала ми је испирчала да је видела нашег оца у селу. Каже, седи он тамо од јуче у кафани и игра карте. Огледам се у прозорском стаклу и управо саму себе шишам тримером. Тример је био једини поклон који је деда донео са свог путовања из Западне Немачке. На испит одлазим у венчаном оделу свог оца браон боје, иако ми је кратко.

У граду асфалт досеже до коре дрвећа. Ходам у плавим ципелама избегавајући корење.

У просторији где чекам нема светла. Зидови су прекривени тамном ламперијом. Има и камина. Саграђен је од бледорозог мермера. Као и у замку. Стављам руку на нарамнице капута. Таман ми је. Стојимо. Око нас су остали, крећу се. Ходници шкрипе под њиховим телима.

Остале девојке буље у моју главу. Њу прекривају готово невидљиве златне власи. Моје уши. Једини прамен светла у просторији пада на њих. Младићи ме ни не гледају. Окрећу се. Стиде се уместо мене.

Током испита водим рачуна како изговарам А, изговарам га отворено колико год могу. Један од мушкараца ми рече најзад: Ви говорите дијалектом. Да, кажем. Зашто желим да постанем глумица? Кажем, долазим са села. Нису направили никакав израз лица. Онда један погледа у моју листу и упита ме: Периодни систем елемената? Ја климам главом. Дубоко узимам ваздух из мојих плућа Сарастра и певам: Ха-Хе-Ли-Бе-Бе-Це-НеО-Фе-Не-На-МгАл-Си-Пе-Се-ЦлАр...

Једноставно реци. Реч по реч. Не убацуј патос. Не јецај. Не јецај. Једноставно реци. Реч по реч.

Кад се вратите у град и посматрате га из аутобуса, мој завичај делује као да је састављан из једне једине ферментисане материје. Из влакна, тако браонкастог и нераскидивог попут вуне од којих је изаткана наша одећа. Док сам стајала у оделу свог оца на ободу поља и гледала на улицу, где ми аутобус за минут утече у сумрак, више нисам видела ни аутобусе ни улице. Одједном ми је синило да је брат био у праву: Стварно ће доћи време када ћемо постати невидљиви.

Моја светла глава личила је на месец који се спустио посред поља. Ходам по невидљивим пољима. Мислим да ћу постати глумица. И када будем постала

глумица, мораћу да пазим на А и да не будем невидљива. Мислим на бину, на таласасто прозорско стакло, на комоду. Мислим на кнедле са какаом и маст. На брата и на мене. Моју косу као ђубриво на пољу.

Чувар поља Келемен свира хармонику у кафани. Отац је већ прокоцкао три пензије. Око мене су сви мушкарци и сви су већ били пијани кад сам ушетала у својој пепита хаљини. Флоријан је ту. Иако га је страх од оца, наручује код Келемана полку и ми плешемо на малој слободној платформи испред улаза. Отац не диже поглед са карата.

Брат седи поред Келемана на клупи. Његове косе очи зацрвенеле су се од воћне ракије, а лице побелело као креч, као паучина. Коса му је жута. Ја играм полку са Флоријаном. Пази се, каже брат, он је циганин. Па шта, кажем му ја, док прашина поскакује под нашим ногама. Ипак ћеш ти бити само курва и ништа више, каже ми брат дубоким гласом. Па шта, кажем и преплићем ногу за ногом са Флоријаном. Полка је баш мој омиљени плес.

Ха-Хе-Ли-Бе

Белешке

Терезија Мора рођена је 1971. године у Мађарској. Након политичких промена у домовини, сели се 1990. године у Берлин, где је студирала хунгаристику и драму на Хумболтовом универзитету, као и сценарио на Академији за филм. Ради као слободан писац, пише

сценарије за филмове и преводи савремене мађарске писце на немачки језик. Године 1999. овенчана је престижном наградом „Ингеборг Бахман“ за своју приповетку „Офелијин пад“. Добила је 2004. године награду Лајпцишког сајма књига за свој роман „Сви дани“, а 2013. Немачку књижевну награду за роман „Чудовиште“. Од 2015. године члан је Немачке академије за језик и књижевност.

Ликови у њеним причама долазе из мале средине, углавном из села на граници Мађарске и Аустрије, живе са својим архаичним навикама, испуњени безнадежном чежњом за бољим животом.

* * *

Александар Живковић (Нирнберг, 1988) дипломирао је и завршио мастер студије на Филолошком факултету у Београду на Катедри за немачки језик и књижевност. Радио је као преводилац-сарадник за издавачку кућу „Klett“. Објављивао је преводе у часописима „Свеске“, „Кораџи“ и „Мостови“. Од априла 2014. сарадник је магазина „Политикин забавник“ где објављује преводе и текстове. Ради као професор немачког језика у Београду.

ДРАГАНА ДЕНИЋ

ОСТАЛЕ СУ БОЈЕ

Постоји једно време, једна недеља у години која боли и која покупи сву ведрину лета, пресече га, подели годину на пре и после, подвуче црту да би се наставило даље. Те прве недеље у септембру тишина је изненадни гост који се усељава у празне дечије собе и шири на цео животни простор. Те собе су до јуче одзвањале од смеха, расправа, гласне музике и биле препуне разбацаних ствари. Онда су деца напрасно спаковала кофере и однела са собом ону живост на коју смо се навикли током лета, коју смо заволели. Разумеће ме сви родитељи који почетком септембра испраћају своју децу на студије. Готово да није важно колико далеко дете одлази јер се увек суочавамо са тишином која остаје, са празним простором који притиска и са увек истим дилемама. Из године у годину, с несмањеним интензитетом.

Од када су моје ћерке одлучиле да школовање наставе у иностранству, свако лето мени доноси једно необично искуство дружења са младим и занимљивим људима. Колико позитивне енергије, маштовитих идеја и снова је прошетало ходницима и собама мог стана током тих летњих месеци. Колико занимљивих разговора је остало у наборима завеса, разбуцаним јастуцима и цвећу на тераси. Колико звездане прашине се просуло по зидовима. О томе желим да пишем.

Топла августовска ноћ, спарна и пуна звезда. Сва врата су отворена и цео стан мирише на питу с вишњама, на ванилин шећер и топлу кафу. Сви знамо да ћемо децу најпре привући мирисима омиљене хране. Поготову децу која у туђини филтрирају те мирисе кроз своје успомене на детињство и родитељски дом. А питу с вишњама некако сви воле и сви јој се радују. Зато је мој предлог да се њих шесторо вечерас окупе код нас, радосно прихваћен. Заузели су дневни боравак и испунили га смехом и бучним разговором. Преплитале су се реченице на српском, македонском, словеначком, енглеском, француском, латинском... Ретко сам се укључивала у разговор, али сам их често посматрала тако занете и срећне, пратећи њихове погледе, реакције и гестове. Родитељска знатижеља или одушевљење?! Повезао их је Марибор, та северна тачка некадашње Југославије, о којој су често слушали носталгичне приче својих родитеља. Двогодишњи образовни програм Међународне матуре у Другој Мариборској гимназији био је као одскачна даска за њихове амбиције, које су их потом одвеле даље у свет. У том граду на обали Државе започела су њихова пријатељства и наставила да трају, без обзира на удаљеност и ретке сусрете.

У дневној соби, на троседу, баш испод пурпурне цркве Светог Спаса, седи Дамјан, Македонац из Куманова. Милица га већ седам година зове „brate Дамјане”, што довољно говори о његовом статусу у нашој породици. Дамјан је од оних који својом харизмом покупе све симпатије, ма где да се појави. На први поглед доминира густа коса са ситним коврцама, које прекривају највећи део уског лица. Оно што саговорник схвати, када испод тих таласа

пронађе плаве очи, Дамјанова је способност да хвата мисли у лету и да му је одмах све јасно, изречено и прећутано. Та јасноћа уме да фасцинира. Можда он и пушта косу преко лица да не би збуњивао саговорнике? С њим је најчешће довољно само разменити погледе. Ипак, изузетне дебатне способности су га далеко одвеле и омогућиле му да много путује. После Марибора, Дамјан је студирао друштвене науке на Универзитету у Кембриџу, а затим је завршио мастер студије у Женеви, где је остао да ради за УН. На тај начин он помаже својој „безименој домовини” у којој су препознали његов дар и стипендирани га током школовања.

Милица дели са Дамјаном простор на треседу. Једна трећина за њега а две трећине за њу, пошто заузима лотосов положај. Извијена је у десни да би нашла ослонац на Дамјановом рамену. Моја Милица... Обично је тиха кад јој све одговара, као вечерас. Иначе жустро крчи пут својим ставовима, па постаје несхватљиво одакле толика бујица из тако мирног извора. Из мојих сећања на први школски дан у Марибору, извлачим слику на којој поново њих двоје. Стоје испред ђачког дома „Драва”. Дамјану се не види лице, само коса, а Милица је полуокренута и маше ми. Њено лице има тужан израз јер остаје сама и зна да ме по повратку из школе неће затећи у дому. Храбрим је осмехом док се спушта низ улицу, према реци, и повремено се окреће. После плачем у возу од Марибора до Љубљане, без престанка. Био је то наш први састанак. Моја птичица је одлетела.

После Марибора и Љубљане, где је студирала француски језик и лингвистику, Милица се задржала у Паризу. Сада је на мастеру из когнитивних наука и ово је њена година одлуке у вези са докторским

студијама. Заволела је Париз, стекла пријатеље, добила добре менторе и било би јој сигурније да ту настави школовање. С друге стране, Америка је тако примамљива за даље усавршавање. Ја сам први пут себична и искрено, не бих волела да лети даље. До сада сам успевала да је једанпут годишње, обично почетком пролећа, посетим у месту студирања и недељу дана проведем са њом. То је постао наш мали ритуал и бојим се да ће нам бити тешко да га одржавамо преко Атлантика. Наравно да то није био једини разлог.

Милица седи мирно, игра се Дамјановом косом и само повремено убаца неку опаску или се насмеје. Из свог еквилибријума, готово лењо, посматра остале у соби и свој портрет на зиду. На тој слици она је окренута леђима, али се по коси и обрису јагодице препознаје. Кроз прозор Дуждеве палате посматрају Кампанилу и део залива. Цела слика трепери од ухваћене светлости једно летњег дана у Венецији.

Испод те слике, на двоседу, седе Надица и Вигор. Вигор је други брат у нашој породици. Његово мађарско порекло се препознаје у имену, али је по свему осталом Војвођанин. Он је, годину дана пре Надице, из родног Зрењанина отишао у Марибор да би се посветио изучавању хемије и биологије. Одлучио је да остане у Марибору и сада постојано гради титулу студента генерације на медицинском факултету. Оно што ме код Вигора задивљује је стварност. За најбоље студенте, посебно на тешким факултетима, обично се мисли да су потпуно посвећени једној области. Али оно што краси Вигора је живо интересовање за уметност, а архитектура му је, за сада неостварени сан. Можда ми је зато толико близак јер обоје лечење схватамо као

уметничку вештину. Прави Хипократови следбеници! Изабрали смо да живимо од познавања те вештине, а остали видови уметности нам обогаћују живот. Иза наочара са јаким, црним оквиром Вигор само делује одсутно. Он ће први, љубазним осмехом и бираним речима, показати да је све чуо и приметио и да уважава саговорника и његово мишљење. Замало да заборавим његово кулинарско умеће! Вигор је тај који ће својим пријатељима, с уживањем, спремати разне специјалитете. Шаљивим тоном објашњава да то није морао да учи. „Гени су то!”

Поред Вигора седи моја млађа ћерка Надица. Неспретно врти прамен своје светле косе и њиме се милује по лицу. То је чини неодољиво детињастом, иако је најозбиљнија од присутних. Она својим озбиљним и продорним погледом снима људе, ситуације и догађаје. Пошто је посвећена филму и фотографији, сваки тренутак користи да нешто визуелно забележи у свој ментални албум. Касније ће се, са великом прецизношћу, вратити на прикупљене податке и обрадити их на свој начин. Уметничка креативност! Уметнички сензибилитет! Вечерас је помало одсутна. Не укључује се у дискусију. Када нема шта да „снима” повлачи се у сањарење, у своју тајновитост. Научили смо да је у томе не прекидамо јер уме да буде нетолерантна према туђој знатижељи. Надица је, после Марибора, добила стипендију за студије у Амстердаму. Одлучила се за филмску уметност, књижевност и филозофију. Ове године завршава основне студије. Она нема дилему око избора мастера и места студирања. Воли то што ради и волела би да остане у Амстердаму. Изненадила ме је ставом да негде треба пустити корене.

Велику фотељу поред прозора заузео је Вукашин, Миличин најбољи друг још из основне школе. Његов таленат за језике је победио инжењерску породичну традицију. Он је ведар, гласан и увек има шта да каже. Он даје иницијативу, налази теме, поставља питања, одговара... Његов смех је заразан, а гестуални говор занимљив. У породици смо сви навикли на Вулета. Од присутних је једино он завршио гимназију у Крушевцу, а потом студирао на Филолошком факултету у Београду, на одсеку за класичне науке. Усавршио је латински и старогрчки. Провео је годину дана на универзитету у Тексасу учећи санскрит. Ове јесени одлази у Рим на једногодишњи студијски боравак и даље освајање мудрости старих Латина. Вукашин комбинује живе и мртве језике са задивљујућом елоквенцијом. Некада га је тешко пратити, али је чињеница да уз његове коментаре и најобичније ствари добијају на значају.

Дакле, Вукашин је у фотељи, као председавајући. На супротној страни, поред полице са књигома, на ниском табуреу седи Бојана. Више стоји него што седи јер јој тај став помаже у дискусији. Још једна Крушевљанка раскошног, песничког талента и топле, словенске душе. Она ни вербално, ни гестуално не заостаје за Вукашином. Слушамо праве језичке бравуре најбољег студента компаративне књижевности и филозофије Универзе у Љубљани. Дуг боравак у Словенији је умекшао њен српски језик и убацио словеначку терминологију и акценат. Ако уз Вукашинов коментар ствари добијају на значају, уз Бојанину реторику оне постају смислене. Бојана ове године почиње мастер студије уз немачке класичне филозофије, очекујући стипендију неког од немачких центара за филозофска истраживања.

Те топле, августовске ноћи учествовала сам у најлепшој причи. Посматала сам и слушала те младе људе, трудећи се да им не сметам, а да опет ништа не пропустим. Звезде су биле око мене. Могла сам да их дохватим рукама! Изненада се неко сетио да би било лепо прошетати градом, па су прекинули дискусију и почели да се спремају за излазак.

- Било би добро видети вас опет... - рекла сам им уместо поздрава.

- Тако је! - повикаше сви у глас. - Видимо се у Марибору!

Весели гласови су полако напуштали мој свет и селили се на улице града који је тонуо у сан. Чула сам их још дуго како допиру из даљине. Сада су и већ раздвојени, у разним градовима Европе, свако на свом путу. Сетила сам се једне монографије о талентованој деци Србије. Зове се „Они долазе”.

Тихо је у мом стану. Некад превише тихо. Пожелим да, кад откључам врата, чујем песму, смех и довикивање мојих девојчица, да ме дочекује разбацане ствари, ужурбаност и гомила захтева које хитно треба испунити. Свуда само тишина... Тада полако уђем у дневну собу, станем поред врата и чекам. И... видим боје! На троседу се додирују жута и плава. Жута која исијава и плава која смирује. Тамо где се одмарала Миличина глава, остао је траг љубичасте. На двоседу су зелена и бордо у савршеном складу, самосталне и постојане. Фотеља је у веселом, наранџастом облаку који црвену прожима топлотом. Цела соба зрачи и трепери у спектру других боја које обликује лук, капија времена, капија будућности.

Они долазе... Они долазе.

МИЛУН МИЋА БАБИЋ

МАЛА ВАРОШ НА ЖЕЛЕЗНИЧКОМ ПЕРОНУ

Леп септембарски дан. Сунце милује топлим зраком. Простор за путнике испред чисте и окречене железничке станице пун је света. Многи су искуљали на пероне. Измешала се маса, тешко да се разазнаје ко путује а ко некога испраћа. Више има старијег света. Млади, већ стасали за студије, крећу у Београд на упис. Има ту и средњошколаца који тамо уче школу.

Сваке године у ово доба иста сцена. Буљук младежи напушта варош и одлази. Град остаје осиромашен за много младих, паметних и амбициозних глава. Ретко се ко враћа, мало је оних што после школовања одлуче да живот наставе и радну каријеру започну у свом малом месту. То је судбина сваког града из унутрашњости. Ти градови и села су увек били расадници способних људи које неповратно привлаче изазови велеграда. Тако је и данас са овим младима што нервозно чекају наилазак воза. Тешко да би се два купеа вагона могло напунити онима што ће се вратити по окончању школовања.

Око сваког од тих младих путника у будући академски свет бар је двоје или више пратилаца. То су мајке и баке, тетке, очеви, сестра и покоји дека са штапом. Кофери су пуни и набрекли. Да нису каишом опасани, распукли би се још овде крај шина. Ту су и ранчеви и торбе, картонске кутије опасане дебелим канапом. Са горње стране канап је у рукохвату омотан новином, да не жуља руку и кида прсте, док се тегли уз Каменичку, Загребачку или уз неку другу стрму београдску улицу.

Сви нервозно чекају воз за Београд. Од недавно је уведен тај плави и метално сиви воз. Луксузан је, брзо иде, стаје само на већим станицама. Некако баш у време кад је кренуо тај воз, и град је почео упадљиво да израста и да се мења. Одбацује старо варошко одело и изглед. Руше се уцерице у центру. Почињу да ничу вишеспратнице са лифтовима, калдрисане улице се пресвлаче асфалтом. И плочници се уређују. Јаке светиљке на металним стубовима осветљавају улице. И неонске рекламе почињу да трепере. Гостују позоришне групе. Варош све више поприма рухо града. Веза са престоницом постаје луксузна и експресна. За пет сати и нешто ти си већ у Београду. Нема више аутобусом до већег града, потом преседање, а пут се отегне на читав дан.

Баш такав воз само што није наишао у станицу. Све нервознији путници извиру тамо доле, да се из кривине појави плави воз, тако га из милоште зову. Хтели би да прекрате нелагоду и да не слушају те мног пута поновљене савете да се чувају, да пазе с ким се друже, да се облаче - кошава је тамо јака. Са учењем од почетка да крену, паре да чувају и да не рачунају на трошкарeње и проводе. Баке једва дођу до речи, дрхтавим и сузним гласом кажу још једном да „сунце бакино” не заборави на њу, да дође кад може, само да не губи та предавања, да баба види и помилује своје мезимче за живота још једном. Мушки се тегле, стиде се да слушају све те проповеди, већ су то чули безброј пута. Издвајају се у страну у групицама, да као већ стасали самостални академци, воде мушке озбиљне разговоре. Не вреди, пратња са мамама, бакама, теткама и по којом млађом сестром се примиче, наваљује и даље гласно брине. Мајке заус-

тављају сузе, дете се не испраћа са сузама, не ваља тако, не иде оно у рат. Тамо иду да студирају и уче, да постану школовани и своји људи.

Торбе и кофери, тешки и набрекли, чекају да буду убачени, да их прогутају врата вагона, да се чује звиждук отпрањника возова и оно познато „поолазаак!”, што срце пара, што скотрља ту дуго задржавану сузу, што уздах из бакиних груди отме и млађој сестри зарумени образе и заискри очице младеначке. Ти кофери су пуни одеће, веша и обуће, постељине и пешкира. Негде је гурнута по која тајна парица, крадом од тате, или је сека од своје уштеђевине пажљиво увила у марамицу за свога брата или сестру, да се нађе баш кад буде понестало.

У тим коферима још више је тајни младачких, писама уздисајних, везених и намирисаних марамица, сročених песмица и много слика са екскурзије, са матуре и са излета. Тешко је ценити шта је драгоценије у тим бременитим товарима. У сваком је највише љубави и бриге, лепих жеља за успешан и осамостаљен живот. Нема те торбе и кофера а да тамо није пажљиво замотана тегла слатка од нечега. Не, није то само слатко од дуња и дивљих јагода, од шљива и младих ораха, слатко од малих смокава, од ружиних латица, од лубеница и вишања, од трешања и од грожђа без семена, није то само слатко до нечега. У тим теглама, брижљиво затвореном целофаном и гумицом, и одозго тканином у црвено-белом каро дезену, са обавезним листовима розетле, штапићем ваниле или са кришком лимуна унутра, у свим тим теглама од слатка од нечега највише има завичајног сунца. Нигде сунце нема тако милујући зрак као завичајно, нити је туђе слатко укусније. Пуна тегла сунца, упакована мамином руком, баки-

ном бригом и теткином надом, путује у престоницу да чедо њихово, велико и већ зрело, подсећа на завичај и ближње, сваки пут кад се кашичицом посегне за слатком. Слатко од нечега се узима по мало, као да је лек, а нарочито кад се западне у носталгичну кризу или у неку другу, недајбоже, невољу. Онда ти то даје снагу, храни твоје корене и враћа те са неког врлудавог пута. Као да те из те тегле брижно и прекорно гледају очи мамине и бакине, тексткине и секине и очеве мало поиздаље, опомињу те али и снагу ти дају. То слатко од нечега је еликсир и оријентир, бар на почетку, док те велешградски компаси и путокази не узму под своје.

Воз само што није. Писак локомотиве одоздо, са кривине, најави наилазак. Усталаса се маса, напред су путници, поређали се поред другог колосека. За њима су пратиоци са коферима и торбама које треба да укрцају у вагоне. Са поздравима и љубљењем је готово, воз већ стаја пред станицом. Груну армија младих, жељних искорак из провинције. Кофери и торбе се додају кроз врата и преко прозора, шаљу се пољупци, са прозора од купеа већ извиру главе младих путника. Рески звиждук отправничкове пиштаљке и подигнута палица забадају се у срце, под плећку, по која суза се ипак скотрља, само да нико не види. За кривином нестаје и задњи вагон, и последња упорна рука путника престаје да маше са прозора вагона. На станици остаде жагор, још по који пригушени уздах и потом пустош. Растури се свет на све стране. Остадоше само гвоздене шине као нека пупчана веза са возом што покупи младост из мале вароши, затурене негде у унутрашњости, и одвезе у престоницу и у неки нови свет.

ОДАНОСТ ЛИТЕРАТУРИ ЗА МЛАДЕ
И ДЕЦУ БРАНКА ЂОПИЋА

**(Воја Марјановић, професор и есејиста,
о књижевним наградама, о литератури
за децу и младе, о Ђопићу, о нашем
културном тренутку и књигама)**

Овогодишњи добитник високог интернационалног признања Свесловенског друштва „Фјород Михалович Достојевски” за животно дело добио је Воја Марјановић, педагог, књижевни критичар и теоретичар, есејиста, прозаиста и антологичар. Ова престижна награда, која излази из регионалних оквира, додељена му је за „научни и стваралачки опус широког дијапазона (осамдесет књига), посебно у области књижевности за децу и младе, за успостављање високих вредности у тумачењу поезике Бранка Ђопића и афирмације бројних запостављених стваралаца”. Пре Воје Марјановића ово признање су добили Добрица Ђосић, Радомир Смиљанић, Милорад Павић, Александар Сложњењин, Драгослав Михаиловић, Миодраг Матицки, Драшко Ређеп и др.

Поводом ове награде поставили смо неколико питања за читаоце „Багдале” проф. Марјановићу.

- Шта мислите о наградама и како доживљујете ово интернационално признање?

Награде су увек подстицајне. То су нека врста црвених слова у календару једног ствараоца. Нисам

никада много тежио наградама. Јер сам веровао да се оне често додељују по кључу, некој политичкој припадности или котеријској групи. Па ипак, награде су пријатне, стимулативне и веома драге када се неко некога сети и укаже му част да га награди...

- *Како је књижевност за децу и младе успела да оствари „право место” у односу на општу књижевност?*

Мислим да је успела својим креативним достигнућима. Некадашња њена занемареност била је последица предрасуда појединих књижевних посленика (Л. Костић, Б. Поповић), који су на књижевност за децу и младе гледали као жанр ниже уметничке вредности. Од Ј. Ј. Змаја па надаље много шта се изменило. Српска књижевност има доста угледних и вредних писаца (Д. Максимовић, Б. Ђопић, А. Вучо, А. Диклић) који су доказали кредибилност овог књижевног жанра. После поменутих писаца, шездесетих и седамдесетих година прошлог века, појављује се „права експлозија” талената: то је такозвани златни период књижевности за децу, чији су представници Д. Радовић, М. Антић, Д. Лукић, Љ. Ршумовић, М. Стефановић, В. Андрић и др. Ови песници и приповедачи ослањали су се на европске и светске писце за децу, а нарочито на теорију игре и нонсенса, парадокса и хумора (Кајо, Хуизинг). Њихова основна порука је била да књижевност за младе не треба да буде *подука већ порука* неких садржаја из живота. Неки од поменутих песника за децу, додуше, одлазили су у „пуки плес речи”, дакле само игру и забаву.

- Као критичар који пет деценија прати дечију литературу, како гледате на овај песнички заокрет?

Постојала је новосадска критичарска школа која је форсирала „модерну песму игре и забаве” (В. Миларић, М. Пражић, Д. Ређеп, Ј. Дунђин), а у Сарајеву (Х. Тахмишчић). Окупљени око часописа „Израз”, они су пропагирали модерно стваралаштво за децу, понекад окрећући леђа традицији.

Међутим, ја сам био за „традиционалну и савремену литературу за младе”. Нисам увек био прихвантан због тога јер сам негирао „игру, забаву и плес речи”, у смислу Радовићеве песме „Тарам барам беца”. Сматрао сам, а и данас мислим, да дечија песма треба да буде израз „игре и забаве”, али она мора бити и текст „са поруком”, која младим читаоцима даје сазнање о животу, без обзира био он ведар или суморан. Зато сам био уз Змаја, Д. Максимовић, Б. Ђопића али и уз Љ. Ршумовића, Н. Попадића и Д. Ђорђевића. Био сам, дакле, за континуитет поетске речи али и могућност рецепцијских прихватања поменутих песника и њихове поезије и прозе.

- Где се данас налази српска поезија и проза за младе у односу на светску?

Не смемо се потценити. Ми имамо креативну литературу овог жанра. Од бајке (Г. Олујић, Р. Павловић, Т. Росић), преко приповедача и ромасијера (Б. Ђопић, Б. В. Радичевић, С. Раичковић, М. Матицки, С. Станишић), па до песника које смо већ поменули. Сви су они „подигли рејтинг данашње српске књижевности за младе и, на тај начин, приближили је европској и светској.

- *Поред литературе за младе, Ви се доста пажње посветили и Бранку Ђопићу на чијем делу сте и докторирали?*

Да, нажалост, или на срећу, Бранко Ђопић је моја књижевна симпатија. Његову књижевну реч заволео сам још као дечак, па он живи у мени до данашњег дана. Написао сам седам књига о Ђопићу, проучио његово стваралаштво за младе и одрасле и објавио до сада прву монографију о Ђопићевом животу и делу. У Ђопићевом делу ценим јасност и једноставност казивања о животу и људима; волим његов свет Подгрмечја, волим бајку живота коју Ђопић пише о људским судбинама, мада Ђопића ценим и као хумористу и сатиричара, првог нашег „слободног стрелца” и првог нашег дисидента, који је као борац у Другом светском рату тежио истини, слободи и правди, а онда се сукобио са неправдама неких комуниста после рата и био због тога „оштро кажњен”, па чак и осуђен од стране Великог вође. Ђопић је у својим сатирама истакао послератну комотност појединих руководиоца, који су изневерили идеале револуције и опомену их речима: „Другови, нисмо се тако договорили.” Био је за то прогнан. Његове књиге нису биле штампане, а он је као моралну грешку претворио у одлуку да себе казни („без кривице кривим”), и бацио се са Савског моста, као што је своју судбину одредио и Рус Владимир Мајаковски.

- *Где је данас место Бранка Ђопића у српској књижевности?*

Ђопић је наш легитимни класик. Он је уз М. Глишића, С. Матавуља, Б. Станковића, П. Кочића, уз Ј. Веселиновића и близу својих земљака И.

Андрића, М. Селимовића, И. Самоковлије и Ћ. Си-
јарића.

- *Ви сте објавили осамдесет књига критика,
есеја, антологија, уџбеника и хрестоматија?*

Много. И сам се чудим како сам толико ра-
дио и писао. Али све је то настало спонтано, из
љубави према животу, човеку и уметности.

- *Има ли још књига и најави?*

У овој години, када се обележава стого-
дишњица од Ћосићевог рођења, појавиће се две
моје књиге: „Разговори и сусрети са Ћопићем” и
„Вертикала трајног Ћопића”.

- *Хоћете ли писати нешто из белетристике?*

Белетристику сам такође писао током ових
пет деценија. Нарочито су то приче о мом детињству и
завичају. Идуће године објавићу избор приповедака
под насловом „Моји земљаци-варошани и сељаци”.
То ће бити књига посвећена Тамнави и Убу и
заиста мојим драгим земљацима.

Драгана Недељковић

БОШКО РУЋИНЧАНИН

ВЛАДЕТА ВУКОВИЋ О КЊИЖЕВНОМ ДЕЛУ МИЛУТИНА БОЈИЋА

Владета Вуковић, песник, књижевни историчар и критичар, одбранио је 1965. докторску дисертацију „Књижевно дело Милутина Бојића” а под тим називом 1969. објавио књигу која ево већ педесет година опстаје као мериторно сведочанство о животу и књижевном стваралаштву овог нашег знаменитог песника са почетка 20. века.

Песник антологијских љубавних и родуљубивих песама, писац историјских, социјалних и музичких драма, књижевних и позоришних критика и бројних новинарских текстова, побудио је Вуковићево интересовање да свестрано испита и осветли све аспекте Бојићевог живота и његовог стваралаштва и тако сачини обухватну књигу о овом песнику, војнику и браниоцу домовине у Првом светском рату, који је на том путу умро веома млад у 25. години живота. Два су га разлога определила да му посвети велику пажњу: први, што се радило о песнику чије је песничко оглашавање још као гимназијалца и студента почетком XX века било прихваћено и поздрављено као „појава још једног снажног талента и велике наде српске поезије”; и други, што је само један део његовог стваралаштва био објављен и оцењен док је други остао да чами у тами времена.

Живот и дело Милутина Бојића Вуковић је посматрао кроз девет поглавља: Уводна разматрања, У светлу документа и сећања савременика, Мало познати млади Бојић, Прве објављене песме, Љубавна поезија, Дrame, Књижевни и позоришни критичар, Песнички утицаји на дело Милутина Бојића, Завршни преглед и Библиографска грађа.

Уводно поглавље

У уводном поглављу разматрао је токове и стилске интенције српске Модерне прве деценија 20. века са „упадљивом ерудицијом и познавањем широког спектра креативних, естетских и психолошких перспектива” овог раздобља наше књижевности и оцене једне духовне климе западноевропског утицаја на нашу домаћу књижевност” (Вук Филоповић); и констатовао да се почетком 20. века, а нарочито после оснивања Српског књижевног гласника 1901. осећа утицај француске на српску лирику (Леконт де Лил, Верлен, а нарочито Бодлер) и талас песимизма и индивидуализма.

Српска модерна, како Вуковић казује, поникла је у грађанском друштву, „прожета добрим делом филозофским идеализмом и мистицизмом”. И док се једни песници увлаче у „субјективну љуштуру” а неки негирају вредности живота уопште (В. Рајић, Д. Марковић, С. Луковић), други пак имају наклоност „за нове стилске ефекте који нису постојали у дотадашњој песничкој техници” у Србији, али већ увелико јесу у француској књижевности. И валови тих одјека запљусковале су српске песничке обале.

Оснивање Српског књижевног гласника 1901. године означило је, по Вуковићевој оцени, у правом

смислу почетак нове српске литературе. „Нестајала је поезија фолклорних запевки, класике и Војислављевићевих мотива” и осетила се потреба за „усавршавањем песничке технике, за ослобађањем поезије од ... стереотипности”. Разводњени садржаји у поезији замењују се „чврстим, кондензованим садржинама оплемењеним интелектуалношћу и дискретним емоционалним треперењима”. Главне стиховне форме постају александринац и једанаестерац; у њих се вешто „уграђују нове садржине, креативно оплођене страним, поглавито француским поетским утицајима”.

Виртуозна версификација, веома инпресивне песничке слике су доминантна песничка изражајна средства и у томе нарочите заслуге имају Ракић и Дучић. У таквој једној ситуацији, између 1910. и 1914. појављује се Бојић поезијом која је „блиска савременом осетљивом уметничком читалачком слуху”; и у поезију уноси „свежу крв” и младост која „кључа страшно, јужњачки темпераментно”. Његова поезија запахнула је српску лирику „духом неког паганског усхићења”, „елементарном снагом природе и атмосфером чулне љубави и еротике до тада невидљиве у српској литератури”; и значила је „проширење оквира у којима је до тада била затворена српска поезија... Уместо романтичарских преувеличавања или Дучићевог апстраховања и симболизовања љубави, Бојић је љубав према животу конкретизовао”: његове песме су „животворна кошница асоцијација”, а битна одредница његових стихова је „неукротива животна раздраганост”.

Иако је био под утицајем парсоноваца, од којих прима „рафинирани артизам и бирани поетски израз”, и симболиста од којих прима „етеричну флуидну усхићеност природом и животом, усклађеност

поетских елемената”, а извесно време у песничкој школи Дучића и Ракића, Бојић убрзо својој поезији даје лични печат. Као нико до тада у српској поезији разголитио је душу младости и са „потенцираном сензуалношћу” а „тајанственом магијом израза” на пједастал живота уздигао љубав према жени која у његовој поезији, како каже Вуковић, „није дучићевска сфинга; она је страствена, чулна, нервна”; и предмет необуздане пожуде.

У светлу докумената

Вуковић је свој „поход” на живот и дело Ми-лутина Бојића наставио у светлу докумената и сећања савременика, родбине и пријатеља у коме је изнео много познатих а још више непознатих података из којих између осталог сазнајемо: да је рођен 1892. у Београду, у занатлијској породици, похађао гимназију, био одличан ђак, апсолвирао на Филозофском факултету (филозофско-педагошка група), 1914. године. У тринаестој години написао прве песме, у 16. прву драму, у 18. објављује прве стихове у тадашњој књижевној периодици, а 1912. београдско Народно позориште изводи му драму „Краљева јесен” коју је критика веома добро оценила а публика прихватила. Врло је рано, већ у 16 години почео интензивно да сарађује у часописима: „Дело”, „Нова искра”, „Савременик”, „Српски књижевни гласник” и другим публикацијама. Осим тога писао је драме за омладинско позориште „Отаџбина”, у коме је био и драматург а 1912. постао председник „Слободног позоришта” и већ тада имао написану драмску трилогију „Деспотова круна” („Ђурађ Бранковић”) и две социјалне драме „Госпођа Олга” и „Ланци”.

Сазнајемо да и током рата његова песничка муза и перо нису мировали јер покољењима је требало пренети библијске размере патњи и страдања српских војника. У избегличкој штампи на Крфу („Српске новине”, „Велика Србија” и другим) објављује песме снажне родољубиве садржине и оне које сведоче о трагедији и поносу српске војске далеко од домовине. Већ 1915. завршава спев „Каин” о бугарској издаји преласком на страну Немачке; песме „Кроз пустињу” и „Мећава” а након тога многе друге из циклуса боли и поноса. Под тим називом у Солуну 1917. објављује књигу са 43 одабране песме, и неколико нових, међу којима и антологијску „Плаву гробницу”, најузвишенију родољубиву песму српске поезије.

Сазнајемо такође много важних података о Бојићевом животу и смрти за време Првог светског рата у коме је учествовао као војник, прешао албанску голготу са млађим братом Радивојем; затим, како је живео у ратним условима, писао песме бола и поноса, драму „Урошева женидба”, и друге новинске и књижевне текстове. Ту су и потресна сведочења ратних другова о Бојићевој болести, болничким и последњим данима живота, смрти и сахрани у Солуну на гробљу Зејтинлик и опроштајном говору Ива Ћипика, у име српских писаца.

У овој студији Вуковић је изнео и сећања на Бојића његових пријатеља и сарадника, између осталих Радослава Веснића и Ксеније Атанасијевић која је са њим студирала, и успомене чешке књижевнице Хелене Марлижве која је у време првог балканског рата била дописница чешких листова из Србије и болничарка у Скопљу и Београду, а 1930. у „Политици” објавила своја сећања на рано преминулог песника.

Књига је, у ствари, крцата подацима и готово да нема ни најмањег детаља који није био предмет Вуковићевог интересовања, кога није забележио, коментарисао и подвргао критичком испитивању и оцени. А учинио је то строљивим и мукотрпним истраживањем у Државном архиву Србије, Избегличком архиву, рукописном одељењу Народне библиотеке Србије, трагањем по часописима, новинама у публикацијама тога и каснијег периода, по документима административне природе, пишчевим рукописима, белешкама, маргиналијама, писмима, фотографијама код родбине, пријатеља и ратних другова; и бележењем сећања Бојићевог брата Драгољуба и савременика који су били живи у време писања ове студије. Толика количина података пропуштена кроз Вуковићево видело, обрађена и вреднована његовим вештим критичарским пером учинила је да је његова студија и данас актуелно штиво и незаобилазни извор сазнања о Бојићевом животу и књижевном стваралаштву.

Поезија

Највећи део Вуковићеве студије захвата његова креативна анализа Бојићеве поезије почев од почетничких песама које је писао кад је имао 13 година, оних објављених у књижевној периодици од 1910. до 1914., од прве књиге „Песме” из 1914. па до књиге „Песма бола и поноса” издате 1917. у избеглиштву у време Првог светског рата. Његово песништво Вуковић разматра кроз поглавља „Мало познати млади Бојић”, „Прве објављене песме”, „Љубавна поезија”.

Говорећи о његовим раним песмама писаним између 1905. и 1910. Вуковић наглашава да је Бојић

врло рано, „са пуно духа и песничке маште писао стихове који импресионирају свежином и ведрином стила” и да су све његове ране песме у средишту „омамне чаролијске чулне озарености, младалачког хтења да се живот интензивно иживи”. Осим тога оне носе и „особену поетику”, у којима се добро познаје „фактура стиха, облик и садржина проведена кроз карактеристични бојићевско мисаони-осећајни визир и присан истанчани поетски сензибилитет.”

Вуковић са особитом пажњом анализира Бојићеве прве објављене песме у „Делу”, „Венцу”, „Новој искри”, „Политици”, „Савременику” „Српском књижевном гласнику” између 1910. и 1914. И констатује да су већ прве његове објављене песме обзна-ниле његов песнички програм: апологију животне енергије, радног одушевљења, младалачки занос животом, пантеистичку чулност и снажно изражену еротику и љубав која пулсира пуним песничким ритмом. У њима је дошло до изражаја и његово интересовање за националну историју („Мехмед Соколовић” „Југовића мајка”) библијске теме („Салома”), затим медитације о пролазности живота, о вечности, о лепоти, али и многим појавама у природи и животу и њиховом узајамном деловању и међусобној условљености. У неким песмама дошла је до изражаја снажна песниковова воља и тежња да се духовно не поистовећује са малограђанском средином, са осредњим менталитетом него да се „вине у више, сублимне сфере духа и сазнања”.

Вуковић констатује да су Бојићеве прве објављене песме „одраз унутрашњих младалачких поетских тражења”, да су одредиле „његово осећање ка модерној сензибилности”, да је његов песнички

прохрам „одређен посматрањем и доживљавањем живота”; и да његови лирски доживљаји „одзвањају успелом звучношћу израза пониклих у одређеној осећајној температури”. У вези са тим закључује: „По темпераменту близак романтичарима али по мотивима и начину обраде далеко од романтичарских рустикално пасторалних усхита, Бојић је наш врсни урбани песник орнаментне метафорике, химничног и свечаног тоналитета”.

Љубавна поезија

Особену вредност Бојићевог песничког стваралаштва Вуковић је, пре свега, видео у његовој љубавној поезији. Приступајући јој најпре је дао преглед писања тадашње критике о његовој првој књизи „Песме” из 1914. године: прву, Скерлићеву оцену у „Српском књижевном гласнику” у којој је истакао да у његовој поезији „бљешти сунце, букти живот, буја пролеће и као у античким „Светим гажевима” са баханткињама и фаунама, певају тице, сокови у дрвећу, цвеће на стабљикама, извори у трави. То је једна велика химна плотском животу и анималној животној радости”. А затим преноси оцене Милоша Ђурића, Бранка Лазаревића, Милана Кашанина, Анице Савић, Зоре Вуловић и Душана Милачића, и констатује да је његову поезију наша критика веома лепо оценила и између осталог истакла „специфично било његове суптилне поетичности ... и снажно прихватање света у свим његовим димензијама”.

Анализирајући Бојићеве љубавне песме, оне објављене од 1910. до 1914., оне из прве књиге „Песме”, 1914, као и оне објављене током 1915. 1916. и 1917.

Вуковић закључује да су оне „бојићевски самосвојне”, „топле као крв”, надахнута и веродостојна „аутобиографија душе и тела”, и изражавају љубавне заносе младости у којима је „спонтано проговорила еротика уметнички пројектована кроз песников сензибилитет... у богатом песничком језику”. Жена, „са особеностима чулне природе у трајном је интересовању песникве младости” и његове поезије у којима се „сексуалност јавља директно, у елементарном заносу, без алегоријских врела”. У његовој поезији она није нежна утешитељица и исцелитељка песникових љубавних јада него је најпре „један љубавни грч”, „сума љубавних тренутака хипнотично у знаку ероса”. Еротика је ватрена, циктава, „полетна химна љубави” ... и има „снажан вибрантни и емотивни симфонични ехо у нама”. И тај ватромет је програмски смисао Бојићеве љубавне лирике „библијском речитошћу искованој и срми једног нашег језика, у раскошном колористичком везу”.

Осим ових врлина, по Вуковићевом мишљењу, његове љубавне песме карактерише још и импулсивно, страшно, младалачко треперење тела и душе, занос и опијеност животом, полетна осећајност, екстаза чулног, етерична, флуидна усхићеност природом и животом, ватра еротике, дионизијска опијеност чула. Оне су спонтане и еруптивне, све у знаку величања живота, животне снаге и љубави у свим фазама. Бојић је поклоник страсти, воли јака осећања младости, пун, интензиван живот, пуну динамику виталности и атмосферу испуњену јаким животним дамарима. Осим тога, њу одликује и рафинирани артизам ригорозне ритмичке структуре, бујни поетски израз и склад лепо уобличених стихова, бујна метафорика, беспрекорна форма дванаестерца,

богат лексички фонд освежен лексичким раритетима, обиље јарких поетских слика, оригинални и ефективни сликови, и ретка музукалност.

Родољубива поезија

Пре но се упустио у анализу и вредновање Бојићеве родољубиве поезије Вуковић се осврнуо на развој ове врсте поезије која почетком 20. века настаје у српској књижевности, „антејски везана за земљу, њена стремљења и напоре” када песници „нису опевали неке апстрактне теме и мотиве” него реалну историјску прошлост и трновиту ратну садржајност, и развили широко заставу родољубља. Била је то поезија Милана Ракића (косовски циклус од седам песама), Алексе Шантића и Вељка Петровића који су умногоме обновили нашу родољубиву поезију; затим Дучића који у „Царским сонетима” оживљава ликове из наше прошлости (Бановић Страхињу, Обилића, Рада Неимара, Змај Огњеног Вука и др), Милоша Видаковића, Јове Варагића који ничу из окриља револуционарне „Младе Босне”, Проке Јовкића - Нестора Жучног, поборника класне борбе против капиталистичког уређења; низ песника за време Првог светског рата: Владимира Станимировића, Светислава Стефановића, Божидара Стојадиновића, Андре Франичевића, Стевана Бешевића и других: те Диса, Пандуровића, Војислава Илића Млађег, Тодора Манојловића, Станислава Винавера, Милосава Јелића, Драгољуба Филиповића.

А родољубивој поезији Вуковић је посветио посебну пажњу јер је Бојић, како истиче, „вратио достојанство овој врсти поезије” код нас и доказао своју „високу родољубиву свест”. Оне су и „ефикасна

поетска достигнућа”, која су у много чему обновила српску родољубиву лирику иновацијама уметнички оригиналним и особеним тоновима до тада невиђеним у српској поезији. У стиховима из рата Бојић се „спустио у тамне дубине националног бола и поноса и тај тамни звук, шикнуо из дубине песничког унутрашњег света остао је уметнички вибрантан”

А овим песмама Бојић је убедљиво и драматично опевао крваву епопеју српског народа током два балканска и Првог светског рата; тужну одисеју српске војске у туђини, апокалиптичну визију ратне катаклизме и атмосферу масовног умирања али и „енергију и морални стоицизам народа” који пати и страда али верује „да ће се васкрсао, смео и поносан вратити у своју ослобођену домовину”. Вуковић је са посебном пажњом анализирао Бојићеве родољубиве песме, оне из 1916. које пише на Крфу а особито оне из књиге „Песме бола и поноса” 1917. и наглашава да су оне „тужно отргнути вапаји за напуштеном домовином, поетски изгравирани рељефи бораца удаљених од своје земље” и „уздахнута глорификација бола и поноса читавог једог поколења”. Изражавају стрепњу изгнаних родољуба пред неизвесношћу и будућности у туђини; сва су од носталгије, сањарења, страха, бола и сећања на родни праг; опевају атмосферу сивила и беспућа и мучна осећања изгнанства, гробља и жутих воштаница, али и морални стоицизам, самопрегор и јунаштво српског војника и поруку непријатељу „да ветар слободе струји тамо где се слободе стег вије и орлови на грудима стоје”.

А особиту пажњу посветио је „Плавој гробници”, јер је она по његовој оцени, „образац песникове родољубиве ангажованосати” која обогаћена

„дубоким мисаоно-осећајним подтекстом”, богата симболиком, сажетим метафорама и песничким сликама, „са узвишеном скалон ... свечаног опела „одзвања изворним, тако чистим звуцима фанфара са острва смрти”, и као таква је „непатворена химна бола и поноса нашег народа са изванредном каденцом ... о трагичној свести помрлих војника далеко од отаџбине”. Она је, подвлачи Вуковић, „зенит зрелости и надахнућа”, „мисаона синтеза бола и поноса”, која је ушла у свест српског народа да својом узвишеношћу надрасте многе тематски сличне песме и буде трагична химна његове трагичне историје. Она је антологијска јер је својим „есенцијалним значењем” заувек присутна у срцима српског народа и „уметнички речито исказује заветне мисли и осећања”.

Драмско стваралаштво

У уводном разматрању Бојићевог драмског стваралаштва Вуковић је дао преглед драмског стваралаштва у српској књижевности почев од Јована Рајића који 1798. пише трагедију о смрти последњег цара Уроша V и пропасти српског царства, по угледу на драму Емануела Козачинског. Навео је потом драме из прве половине 19. века: Лазара Лазаревића, Стефана Стефановића, Јована Стерије Поповића. Ђорђа Малетића, Атанасија Николића, Исидора Николића, трагедије Матија Бана и нагласио да су драме писали српски ђаци: Јован Драгашевић, Светозар Поповић, Стојан Новаковић и Владан Ђорђевић. Истакао је да посебно поглавље у развоју српске драме представљају драме наших романтичара Ђуре Јакшића и Лазе Костића инспирисане „ликовима и темама из нашег националног живота” а писане „у духу

љубави према човечном и у мржњи према лицемерју и лажима”. Али, Бојић није пошао њиховим путем. Наслонио се на своје модерне узор: Ростана и Корнеја. Добро је проучио дела Флоринског, Брокара, Гелцера, Шарла Дила; а од наших Јиричека и зборник архиепископа Данила „Житије краљева и архиепископа Српских” у Даничићевом издању из 1886.

Вуковић је детаљно анализирао Бојићеве драмске текстове, најпре оне ране, драму „Деспот Лазар Бранковић”, коју је Бојић написао још 1907, у 16. години кад је био ученик шестог разреда гимназије, и још читав низ драмских фрагмената и двадесетак започетих а недовршених драма из рукописне заоставштине које сведоче „о песниковој живој инспирацији, познавању и осећању историје, митских и библијских прича”.

Две његове најуспешније драме - „Краљева јесен” изведена на сцени београдског Народног позоришта 1912. и „Урошева женидба” завршена на Крфу 1916. биле су, како Вуковић оцењује, „веродостојни зачетак историјске драме код Срба почетком 20. века” и у правом смислу „фанfare које су означавале ново раздобље српске драме” и њен пут ка модерним токовима. А пишући ове драме Бојић је показао страст радозналост истраживача. Аутентичност историјских чињеница нашао је код Јиричека и Ђоровића, и на основу тога „извајао читаву галерију историјских ликова”, сугестивно открио „њихове аутентичне светове, стремљења, снове, и идеале, ... и животне облике нашег средњег века”. Историјске теме интерпретирао је „сугестивним песничким говором”. Притом је показао редак смисао за сцену и дешифровање средњовековне атмосфере на српском двору за време Немањића. Његове драме, истиче

даље Вуковић, „одишу топлим лиризмом” и „раскошном ароматичном поезијом”. Међутим, оне нису глорификација владара и њиховог начина живота и владања него критика средњевековног лицемерја и неморала. Испод коре историјских чињеница Бојић је показао једно поље људске трагике, екстазу пакла и беспућа средњег века... Дакле, једну драматику кобне људске моћи, грчевите страсти, свирепости и немоћи”. Властољубље, сладострашће, борбу за благо и наследство и владање без икаквих обзира, у којој се „историјска грађа општих размера огледа у субјективном свету личности а велики догађаји у поразу царства ... поразу људске душе” (Вук Филиповић).

У разматрању Бојићевог драмског стваралаштва Вуковић није заобишао ни његове социјалне драме („Ланци”, „Госпођа Олга”) у којима је - слика савременог грађанства дата у кризи етичких вредности, у тескоби и парадоксу живота, где тежња и осећање младих наилази на зидове власничког лицемерја, конзервативности и саможивости. Анализирао је и Бојићеве љубавне и музичке драме („Ветар”, „Прогнани војвода”, „Давид”), јер, иако недовршене и у већим одломцима, оне показују свестраност Бојићевог драмског стваралаштва и интересовање за све драмске облике и жанрове.

Књижевни и позоришни критичар

Сарађујући у „Дневном листу” и „Пијемонту” где је његов књижевни додатак уређивао са Бранком Лазаревићем, Бојић је написао и објавио велики број кратких књижевних и позоришних рецензија, пригодних осврта и информативних notiца о позоришним представама и новим књигама у којима,

по Вуковићевом мишљењу, „показује изоштрени критичарски рефлекс, дар запажања и анализе”.

Помно пратећи тадашњу књижевну сцену Бојић, на пример, пише: О Саломи у уметности, Кочићевом „Јазавцу пред судом”, Стеријиној сатири, „Хасананици” Милана Огризовића, књизи песама „Мјећа” Станислава Винавера, комедији „Лутке” Пјера Фолфа, Ничеовој књизи „Тако је говорио Заратустра”, драми „Свадба под револуцијом” Софуса Михалиса; а под псеудонимом оцењује Ускоковићеву књигу приповедака, „Кад руже цветају”, књигу критика „Импресије из књижевности” Бранка Лазаревића, приказује Шантићеве песме, пише о Милану Ракићу, Светиславу Стефановићу, Јовану Дучићу и многим другим писцима и књижевним појавама и догађајима.

Прати и позоришну сцену. Пише читав низ позоришних рецензија, на пример: О Нушићевој „Протекцији”, Војновићевом „Лазаревом васкрсењу” и „Госпођи са сунцокретом”, драми „Рачуни” Мите Димитријевића, Годоровићевој „Г-ђи Бетини”, Ростоновом „Берберину”, драми „Хајдук Вељко” Јована Драгашевића, „Смрт Ивана Грозног” Алексеја Толстоја, комедији „Змија девојка” Виктора Ришкова, комаду „Вихор” Ларио Бернасна, „Девицама” Марка Прага, „Концерту” Хермана Бара, приказује „Просидбу” и „Ујку Вању” Чехова. А пише и о глумцима Пери Добриновића, Светиславу Динуловићу, Јеврему Божовићу, Руцовићу, Табарској, Илији Станојевићу, Јовану Станојевићу, Поповићевој и другима, и многобројне друге написе веома хетерогене садржине.

Иако су његове критике најчешће дневне рецензије у којима је више дневни хроничар него врсни уметнички критичар, и нема у њима дубљих разматрања литерарне и драмске материје, естетичких

медаљона, виспренијих пасажа и тананијих мислилачких продора; иако није свестрано улазио у њихову уметничку страну већ је судио „на основу доживљаја слободног од сваке догме и схоластичке естетике”: иако је евидентно да није неговао и употребљавао есејистичку форму јер је све приказе радио као новинар без претензије да изађе из новинских оквира и пригодних бележења, ова писања показују „широк радијус његовог књижевно-критичарског интересовања”. Због тога им је Вуковић пришао са пажњом и уврстио у своју књигу првенствено као незаобилазни део богате Бојићеве списатељске каријере и био-библиографије. Са књижевно-историјског стновишта овај његов поступак био је посве оправдан и користан.

Завршна оцена

О Вуковићевој књизи писали су: Миодраг Шијачки, Драгољуб Влатковић, Радојица Таутовић, Мирко Дурутовић, Војислав Минић, Миодраг Друговац, Николај Тимченко, Драгутин Огњановић, а рецензије за његов избор за дописног члана Академије наука и уметности Косова Вук Филиповић и Душан Костић. На основу свега реченог може се закључити да Вуковићеву студију карактерише: документарност као плод детаљног истраживања, а затим широко теориско разматрање, анализирање, оцењивање и процењивање, објављених и необјављених, познатих и много непознатих података из Бојићевог живота и књижевних остварења; и све то преточено у луцидан текст применом историјске и компаративне методе. Дакле, ону врсту докумената који „имају креативан значај и сликовито оживљавају атмосферу

Бојићевог живота”. Ту исцрпну фактографију Вуковић је подвргао критичкој валоризацији и у том поступку „отклонио многе дилеме везане за књижевно дело Бојићево, исправно много податке и успоставио континуитет између дела и писца и духовне климе у Србији чији је важан чинилац био Бојић. Материјалне истине осмишљавао је тек у каузалној вези са креативним компонентама”, (Друговац).

Једна од основних вредности ове студије јесте и та што она пружа целокупан приказ и естетску оцену књижевних радова Милутина Бојића, почев од његових првих покушаја па до последњег рукописа али и „атмосферу животних и књижевних прилика у којима је живео и стварао”. И што је на аргументован и посве објективан начин о Бојићевом књижевном делу „писао са много љубави, стрпљења, знања и професионалног жара”; а надасве огромним истраживачким трудом којим је прикупио све што је било од најмањег значаја за пишчев животни и стваралачки портрет. Акрибичан, веома документован анализом „тоталитета песникове личности” Вуковић је сликовитим „језиком неумољивих чињеница”, а применом научног апарата, испричао једну узбудљиву драматичну причу о песнику, драмском писцу и књижевом и позоришном критичару Милутину Бојићу којим је на најплеменитији начин одживео свој кратки а књижевно богат и плононосан живот. И успешно документовао своју тачну оцену да је Бојић један од најзначајнијих српских песника 20. века, и изузетна појава у српској литератури из времена балканских и Првог светског рата, Вуковић је успео да на узбудљив, а надасве занимљив начин пружи своју визију његовог књижевног стваралаштва које и данас зрачи непомућеним сјајем. Његов суд о Бојићу почива „на свестраној научној анализацији”.

изи али и на „некој врсти поетске институције”, јер аутор и књижевни историчар, и критичар, и песник па се као такав „могао интуитивно уживљавати у поетско биће Бојићеве личности и творевине” (Р. Таутовић).

Студија „Књижевно дело Милутина Бојића, својим целокупним расветљавањем његовог живота и књижевне продукције је свакако допринос српској науци и књижевности. Трагачким искушењима, научном провером откривених података, дубоком анализом укупног стваралаштва и кориговањем истине о Бојићу и његовом делу она је пример студиозног приступа књижевној материји.

КОРИШЋЕНА ЛИТЕРАТУРА

- Владета Вуковић: „Књижевно дело Милутина Бојића”, Заједница научних установа Косова, Приштина, 1969. г.
- Миодраг Б. Шијачки: „Једна монографија о Милутину Бојићу”,
- Драгољуб Влатковић: „Две докторске тезе о Милутину Бојићу”, Позориште бр. 6, 1970. Тузла
- Марко Дурутовић: „Књижевно дело Милутина Бојића”, Споне, бр. 4. 1970. Никшић.
- Војислав Милић: „Аргументован научни суд о пјеснику” „Бола и поноса” „Стватање”, бр. 3. 1971. Титоград
- Миодраг Друговац: „Монографија о Бојићу”, „Израз”, бр. 6, 1971.
- Николај Тимченко: „Студија о Милутину Бојићу”, „Багдала”, октобар 1970. Крушевац,
- Драгутин Огњановић: „Бојићево дело изблиза”, „Градина”, бр. 12, 1970. Ниш.
- Вук Филиповић и Душан Костић: Рецензија за избор Владете Вуковића за члана Академије наука и уметности Косова; рукопис.

ЈЕЛЕНА Ј. ДИМИТРИЈЕВИЋ

АМЕРИКАНКА

*одломак из новеле „Американка”, први пут штампане
у Сарајеву 1918. године, у издању Исидора Ђ.
Бурђевића (штампарија Босанске поште)*

Ја сам био рекао збогом љубави, опростио се с њом за навек с претешким срцем, јер она мени није била живот него циљ живота. Прошле су биле муке, али је дошло нешто горе, досада и празнина. На једанпут сам се осетио сасвим сâм на овом великом и хладном свету. Нико није имао да ме растужује, али нико ни да ме весели. Равнодушност. И с таквим расположењем, без љубави и мржње, пођох у свет.

У једној великој европској престоници, највећој вароши на свету, где милиони јуре у мучну и страшну борбу за опстанак, и где јутарња магла личи на пару а вечерње небо на бакар, ја се упознадох с једном Американком. Упознадосмо се у нашем заједничком хотелу, малом и симпатичном, што много личи на удобни честити дом, и где се човек осећа као да је у гостима код својих најбољих пријатеља, у хотелу каквих је још доста у овом најпријатнијем крају у вароши. Она је била госпођа, и не беше ту сама већ с мајком, једном за чудо живом старицом као снег беле косе, која се још од првих дана разговараше са мном као с каквим старим познаником, распитујући о мојој земљи као о једном од седам чуда на свету.

Још одмах, и пре но што сам и помислио да ћу се моћи с ким упознати, ја сам се интересовао за Американку, јер она је била најинтересантнија од свих женских гостију. Млада, а црна коса јој је прошарана седином као сребром или пеном из Океана који је прешла први пут у животу. Висока и поносите, она је својом појавом личила на неку краљицу из Новог Света¹ који је оставила и дошла у Стари Свет² да краљује над свим женама, или на какву „доларску принцезу“. Обучена је просто – сваки дан у другој белој блузи – а елегантно. Намирисана је мало – мирисом од лаванде – она је знала колико треба да се намирише...

Она није била тако лепа, а ипак колико лепа! Њена лепота била је у ономе што се не преноси ни кичицом на платно, ни фотографијом на хартију: у покретима, где се видела игра валова и чула њихова музика, и у гласу, где су се преливале све боје цвећа и ствари. Али, оно што се мене заносило, највише занело, то је њен говор, за чудо необичан, не американски, већ специјално њен. Ја тај њен говор сравњавах, час са звуцима некаквог непознатог музичког инструмента, час с песмом тике којој имена не знам. Једанпут она рече: „Хуајхазхиехуајт хет?“³ а ја узвикнух: „Вуга!“⁴ Учини ми се као да пева вуга. Али пошто је име те птице на мом језику врло неестетично, управо ружно, ја га више не поменух. А једанпут, слушајући је, помислих: „Шевино певање“, па то сасвим одбацих – банално. Док седи – обична жена, готово чак не лепа, кад иде и говори – лепота! Сва се преобрази, и ја бих сваки њен

---

¹ Америка. (*Прим. прир.*)

² Европа. (*Прим. прир.*)

³ Why has he a white hat? – Зашто он има бели шешир? – (*Прим. аут.*)

⁴ Вуга (лат. Oriolidae) – птица певачица из рода врабаца – (*Прим. прир.*)

покрет, сваку њену реч грлио, љубио као њене руке и лице...

Поред овога, она је заносила човека и својим држањем и понашањем. По држању краљица, по понашању дете. Као човек слободна, а као дете искрена и природна. Она, нова жена подсећала ме је на стару, прву жену – те њеног изгнања из раја... Можда је специјално она таква, као њени покрети и њен говор... Пред вече, у соби за одмор, она је пред свима слободно легала на софу, да се у хоризонталном положају одмара од дуге шетње по тој огромној вароши и од утисака који су наваљивали на њену душу, да сања о дотле невиђеним стварима, које је тога дана видела...

приредила- др Ана Стјеља

ВАЉЕВСКА БОЛНИЦА ДОБРИЦЕ ЋОСИЋА У КРУШЕВАЧКОМ ПОЗОРИШТУ

Када се завеса подигла, засенила је белина паноа а са њиховим кретањем открива се болница, кревети и лежаји на поду, болна јака рањеника и тифусара, дозивање и грдња окренута лекарима и болничарима, открива се после славне победе на Суворору простор смрти. Цело Ваљево је у хаосу и јадима.

Почећу од драматизације доброг трећег дела романа "Време смрти". Урадио ју је Бранислав Недић креативно сажимајући приповедни материјал Добрице Ћосића. Основни поступак Недићеве драматизације је поступак редукције са повезивањем фрагмената из романа у трагичну целину. Тако се добила модерна трагична визија једног страхотног периода смрти. У Ваљевској болници се умире од рана колико од епидемије тифуса.

Редитељ *Славенко Салетовић*, консултујући и драматизацију Б. Недића и сценографију *Ирене Кукрић*, драмску радњу интензивирао је на појединачним судбинама, од којих је средишно место дао мајору Гаврилу Станковићу, Аписовом саборцу. Његова патња је доведена до метафизичког набоја. Јунака са Суворора мучи питање: да ли да се подвргне операцији и настави да живи као богаљ далеко од снова официра-јунака и Машењке из далеког Петрограда. Ту трагичну

дилему, која се завршила пуцњем у болници већ пуној запомагања, донео је уверљиво Небојша Вранић. Међу болним судбинама је и Богдан Драговић. Тај негдањи "отпадник" умире од тешких рана а хоће у живот и без обе ноге емотивно је понео Милана Поповића. Болничарку Милену Катић, која је летела од рањеника до рањеника као благи цвет у смртном простору, дирљиво је одиграла Милица Томашевић. Велику сликарку и родољуба Надежду Петровић тумачила је у редукованој варијанти Марија Кнежевић, али су у њеној реплици одјекнуле речи поштовања за жену која највише у рату пати. Марко Живић је као управник болнице самоуверено стајао између правила болнице и болнице у којој се умире а у граду над којим је гробље. Завршна збивања доноси командант Живојин Мишић којег је у сажетом али одмереном издању Милија Вуковић донео дикцијом и гестом војводе.

У осталим улогама ваља забележити Бојана Вељовића као Толу Дачића и Ненада Станојевића као Милана Дачића, изванредног Дејана Цицмиловића као Радојка посилног, Биљану Николић као Олгу Катић и Николу Пантовића у неколико епизодних улога.

Крушевачка "Ваљевска болница" премијерно је играна у Тршићу у време Вуковог сабора септембра ове године. Ансамбл Крушевачког позоришта је после "Корена" поново показао да динамично приповедање Добрице Ћосића може са пуно успеха да се преобрати у позоришну форму.

Милош Петровић

КАДА СВЕТ И КУЋА ПОСТАНУ СТУД

(Мићо Цвијетић: Свет и кућа; СКЗ, Београд, 2015)

Мићо Цвијетић је историчар и критичар књижевности, есејиста, путописац, преводилац и главни уредник „Књижевних новина“. Негује и форму за коју каже да до ње највише држи, а то је поезија. Овај пут пред читаоцем је наслов песничке књиге *Свет и кућа*, у седам лирских кругова, који се не искључују већ разрађују и проширују тематску раван књиге: лични удес, националну несрећу, лудило рата и лудило тзв. мирнодопског затишја (затишја зар). Светом који се распада лирском субјекту означена је пољуљана вера у човека и видно присутна мука самоће и непрепознавање човечности у нарастајућој отуђености.

У уводној, *Трећој руци* при посустајању, глас из давнина кроз векове хуји као подстицај. Но, тегобно је прихватити подстицај и дати одговор на питање каква је то земља у којој свакаква неподопштина надрасте доброту, а бесудна земља помера границе прихватљивог. (Појам бесудне земље, незаконске, проклете, Милован Ђилас преузима од Његоша, но она је трајно стање ових простора.) У њој не станује право и правда, у њој законе узимају појединци, носиоци племена. Лирско наративна повест о библиотеци посвећена је књизи и болу због губитка сарајевске библиотеке. *С торбом на рамену и главом у торби* аутор спасава Библију, а судбина остављених књига доживотни је непребол и

жал што се у пепелу несталих првотна глад за поседовањем књиге истањила а „изгубљено се не може даровима надокнадити“. Да би зрно разумске утешитељске мисли проникло: лични губитак мали је у односу на губитак света (од александријске до српске, београдске библиотеке).

У очајничком избегличком трагању за излазом, из ратног лудила сарајевског, песник први пут као да пожели припадност Јеврејима, тим библијским страдалницима, који конвојем спаса избављаху наивне и закаснеле (наивне у лудој мисли да ће Сарајево можда најгора мука мимоићи). Присутно је сазнање да свет никад није на оба ока прогледао, да се никаква поука извукла није из вековних рушења (од Вавилона и Троје до Кула близнакиња, Багдада и Дамаска). Рат је поделио људе, направио од њих грешнике библијских размера. Браћа су у греху, а разлучити Каина од Авеља у смутним временима неупутно је. Кад ти се о глави ради мораш се чувати Алкибијадова делања и сократовске судбине.

Цвијетић оповргава тезу о овом нашем као најбољем од свих светова. Да је најбољи не би се о бољем сањало. Гнуша се слаткоречивости јер се тим својством слуђује цели свет, а превртљивци сходно потреби и околностима обрћу причу. Под маскама су и не знамо шта ће приредити, колико слагати, колико отети, колико бачених нада просути, а колико свађа зарад моћи и власти вазда подевати. Свет је и избивање из куће, промене политичких и историјских догађања, заостале рате у пореској управи.

Ауторово искуство каткад се смешта у лапидарна мудра уочавања о себи, а више о другима. Слично народним мудростима: о памети и глупости, о нади и незнању, о саосећању и безочности, уз експли-

цитни завршетак који се обоји политичким ставом. Варљивост је време садашње, и трајно. Испољава се у небројивим приликама и примерима. Варљивост зна на трен да узбуди, озари, обасја, затитра па је нема, нестане. И кад у хладу туђег музеја као у златном оклопу снi сан најлепша жена старога света, Нефертити, и кад су само птице могле слободно прелетати преко Берлинског зида, и док човек сузно сања слободу, и кад се схвати о улудо потрошеним сатима и данима по многим европским постајама, и док се налазе сличности са дивном сликом дечака у молитви који као да је изгубио сваку милост од света, те је вапи од Бога, све су то слике ауторове идентификације са њима. И кад московски јорговани замиришу, уздахнуто се помисли да ли у дворишту поред куће, без топле руке, презимише оштру зиму.

Кућа је дом. Отац је доминантна фигура куће. Кућа је и очев новчаник, и дрвени куфер под сигурним кључем. Отац је родитељ, творац нечега из ничега, предах, покретач. Аутор асоцијативно повезује слике двају доба: вејавица у новом станишту, на Видиковцу, враћа на снежне намете које отац савладава на коњу кроз планину, ка дому, уз неизговорену молбу да не изостане, не скрене с пута. не окрене се. Вера у снагу доброга оца, те завршна слика са студени око себе и у себи, без оца и без куће.

Стихове пева човек чији је удес самоћа у родној кући. Рушно стање куће без укућана ничији је дом. У срушеној кући само по који повремени бивши укућанин препознаје њене трагове: са којих се прозора гледао свет и небо и све спознаје чулног и емотивног оглашавања. Кућа младости носи се у себи куд год се кретало, а неизвесност враћања оповргава претходну слику. Само се као ехо ослушкује мајчина жеља о

окупљању под исти кров као некада док их је једном поњавом покривала.

Смрћу родитеља дом постаје студ. Губи се ослонац, место сталног боравишта. Дом није дом већ „зев празнине“. Неприпадање је основно стање. Нико се не зарадује повратку ти. Кућа остављена сама постаје временом мишоловка осова, стршљенова, мишева и мрава сваке боје. Остављена кућа је чамилиште, населба чудних створова у недостатку породице. Херцеговачко песниково поднебље: камен, крш, на камену шарка. Заобилазе се човек и она, у страху једно од другог. Због разасутости на разне стране тугује и гроб у пустој равници, брата песниковог Рајка, уз, од Ива Андрића, позајмљени епитаф.

Самосагледавање пораза и победа (кад их и ако их има) малих и великих, даноноћно је. Повремено лирски субјект залази и у онострани сфери, сећање на пријатеља, лекара из завичаја, који му долази у сну. У лирском запису драги сновни посетитељ као да га теши: и овај свет само је део онога у који ускоро треба путовати. А како ускладити тело и душу, кад се осети осипање снаге, те тело изневерава дрхтаје душе! Ко ће знати...

Осећање тескобе, националне несреће и личних ломова не изазива код Мића Цвијетића само горчину, незадовољство, бол. Уме да буде оштар, ироничан, те су многи стихови критички интонирани, а социјални проблеми настали умножавањем „нових спаситеља“ недвосмислено означени као урушавање могућности да се пристojно, без стида и трпљења, оживи остатак живота. Трагикомично је запажање о мировини (пензији): удељују великодушно толико колико би Циганину на бубањ, и све оне друге мрвице које се чине у смислу давала – узимала, онима на које се више не рачуна. Текст писан у прози о поамаи око пасоша и виза као

да се деле пропуснице за рај, ангажован је, не политички, не страначки, него је протест против понижења и потирања јединке. Тим Данајским даровима, подмуклим, са нечасним намерама, чинила се пометња и несрећа напаћеном народу. Критички тонови о благословеној периферији, о условима становања, здравственом систему, о „привиду као у васцелој срећној земљи“ потврђују истинитост певања пуни емотивног набоја, горког и болног искуства, мисаоне дубине и естетске дотераности.

*У славу Преображења, мала и велика црква,
Где повремено свратим, кад ми се све скупи,
Кад је тако тешко, претесно у дому и души,
Дубоко свестан да више немам код кога и куда.*

Да ли је могуће да се спас тражи изван људи? У обезљуђеном свету и урушеној кући је ли Божја кућа уточиште?

У Јутарњем запису из храма, насталом при кратком боравку у врту милешевском, прочишћен од свега, враћа се дому, препорођен, спреман да у обескућеном свету, нужном прибежишту, прихвати остале дане. Поема је настала у књижевној колонији манастира Милешево, септембра 2014. Књига завршава позајмљеним епилогом, од Агапије Ландос Корићанина, уз захвалност Богу на окончању Слова.

Разумљиво је зашто Мићо Цвијетић највише држи до својих песничких књига. Да има за то оправданих разлога доказује и књигом *Свет и кућа*. Да у њој доминира распетост јединке између личног страдања и колективне несреће, да су и свет и кућа несигурна станишта.

Да потрагу за спасом треба тражити ван света и куће, какви год били, да се прихватити, ако је песнику тако лакше. Ако верује у једног спаситеља.

Гордана ВЛАХОВИЋ

„МАДА САМ СЛАМКА У СНОПУ“

**Ђорђе Сладоје, *Силазак у самоћу*, Библиотека
Албатрос, Филип Вишњић, Београд, 2015.**

"У овој соби остаће неко налик на нас ...
...И мислити на онога који је отишао пре нас"
Јован Христић, *Последња песма*

И најновија песничка књига Ђорђа Сладоја (1954) транспарентног и значењски наговештавајућег наслова *Силазак у самоћу* сведочи извесним очекиваним доследностима самог песника, када је реч о песничком садржају и о поетској форми. Наиме, треба истаћи, пре свега, песникову искрену замишљеност над осамљеницима и отуђеницима који, ипак, нису достојни заједничке нам прошлости и историје. Или им је, тренутно или дужи временски онемогућено или забрањено да такви буду. Затим, присутна је и брига због губитка сопства, као и појединачног и колективом идентитета. Стога, не чуди што је Сладојевим песмама раније доминирао дух родног поднебља који је, у међувремену, уступио место родном поднебљу национа којем припада, који су сви скупа угрожени.

Сладојеву (и нашу) садржајну есенцију у свој својој тражећој сликовитости, речитости и живописности, одликује и завидна медитативност. Она, наиме, постаје и мера успеха и доречености његових песама.

Доследност песника Ђорђа Сладоја се огледа и у звуку и у форми стихова, углавном су то римовани катрени, дистиси (у зачетном и окончателном циклусу *Искуљење у покушају* и *Нујно вино*), док у средишњем руковету стихова (*Непроходна самоћа*) читамо и неримоване песме вигилнијих стихова.

Ипак, издваја се песников поступак у појединим песмама другог и трећег циклуса који је прихватљив и адекватан песничком садржају. Он је и раније био присутан, можда не баш овако учестало, у Сладојевим песничким књигама или њиховим сегментима, углавном који су припадали духовном песништву, док се у његовој најновијој књизи *Силазак у самоћу* намеће као особеност. И то као битна и вредна карактеристика читаве књиге.

У питању је Сладојева необична градња песама која се може ословити као палимпсестно-контекстуални укрштај. Песник, наиме, као садржајну подлогу, али и у улози водича песме употребљава познати библијски мотив, историјски факат, ретко легенду, коју повезују догађаји из песниковог и нашег окружења. На пример, песма (игра речи и значења) *Молитва пометеног* почиње сегментом из молитве („Оче наш који јеси“), и наставља песму преузетим цитатима из поменутој молитве, док стихове између цитата повезује и прожима до узаманости, могућим или уоченим збитијима око себе, који су асоцијација или метафора на контекстуалну подлогу, дозвољавајући себи и да уметне, за њега, битну значењску запитаност везану за ововременост, као што то чини крајња строфа у поменутој песми, а молитвено гласи: „Господе који јеси/ Помилуј овога који није/ И не зна шта да буде/ Ни како да постоји/ У пометенију великоме“.

Још ефектнија је садржајно слободнија, са већим екскурзијама унутар тематских отклона, исповедна песма *Адамове флеке* која је сва у знаку песниковог преиспитивања кроз два паралелна тока песме који су асоцијативно блиски и компатибилни. И препуњена је библијским мотивима (и не само њима). Заједничкост свих песникових питања јесте неравноправан дијалог греха и морала тачније питање човекове моћи или

немоћи да истраје у животу без греха односно са што мање греха. Страх од греха је асоцијативно-сликовита преокупација песме оправданог имена. Имена првог греха. Имена које је, по библијским записима, увело и непредвиђену смртност човека.

Сладојева стваралачка доследност јесте и да се већина његових песама ослања на узајамну спрегу памћења и доживљеног, уз значајно присуство ерудиције. Зато, и у овој Сладојевој песничкој књизи препознајемо и наслућујемо библијске мотиве, екфразичне слике из завичаја, зачудне импресије са путовања, речи и поступке мудраца, симболе које подразумевају познате личности.

Када је реч о песничком садржају, јер он битно одликује сваку Сладојеву књигу, можда је илустративније издвојити понаособ представљање песникових емоција и стања духа, дубоко утемељених у њој и који, уосталом, представљају семантичке стожере Сладојевог песништва, а који се из књиге у књигу померају и доврхујују. На пример, тугу као белег читавог национа и битисања („Нађох нашу тугу и у Темишвару ... У магли и блату сред сеобне драме/ Никада нас није остављала саме ... Познах је одмах – свуд и увек исту“ – песма *Темишварска туга*). Затим, поистовећивање са ликом Бановић Страхине, одувек симболом превремене разлике, и то топле, емоцијама оправдане, упркос осамљености и одбачености које им прете („Просипа се све што срцем браних/ А што оста стало би у вазу/ У самоћи стиду и поразу“ – песма *Нујно вино*). И залуд традиционално нам додељене жртве, која се вечито, у геометријској сразмери, опетује у свој својој несразмери и у корист појединачне и заједничке нам штете („Ко да нисмо дали метох за јаруге// Виноград за драчу манастир за шатру ... Шта бисмо још могли признати и дати/ Па да нам се тужни утеше целати“ – песма *Неутешни целати*), због чега је потпуно

оправдана песникова иронија. И удаљавање од свог памћења, историје које се не треба стидети, и од свог прволиког ипостаса и од себе, на крају или на почетку („С горње стране кућа подупрта/ А по њојзи худи укућани/ Раскивају Немањино благо/ На жетоне пуце и прапорце“ – песма *Молитва из негава*, чији зачетни стих, нажалост, одражава наш, још увек важећи, данашњи тренутак, и гласи: „Развождена и разњегошена).

Зато нас не чуди песников препознат безнад („Препун сам немог плача ... И мене све је мање“ – песма *Буди јак*, чији наслов асоцира и корелира са Пиндаровим, Ничеовим и ко зна све чијим, императивом да се пре свега, мора бити свој и спреман на отпор, упркос свим губицима). Отуда и Сладојеве зачудне али опомињуће синтагме као што су „гозба пролазности“, „вртлог заборава“, „провалије детињства“ или слике: „Мада сам сламка у снопу“, „Још да има наде утехе и циља“, које имамо право читати као вапај или квантум за даље трпљење. Ту су и *Пастирске тлапње* („Ако је нађем и познам/ Придићу очеву кућу/ И гробље оплевити/ Крстаче усправити/ А гнезда у воћњаку/ Цвркутним брујем/ Окадити“).

Песник се Сладоје једначи и са усудом и удесом вука који је и словенски национални представник у паганизму („Гледам их шта све чине/ Решени да ме затру - / Да ме људски дотуку/ И зверски рашчерече/ Кидајућ сваку трунку/ И дрхтај који нас веже“ – песма *Вучја исповест*). У значењском сегменту битна је и песникова упитаност у песми *Након олује*: „Реци ми да Ти ниси Госпoде милостиви/ Јабуци ишчупо срце скршио ребра шљиви“, која се може пренети и на питање одговорности црног петка, у двадесетом веку, национа којем припадамо.

Александар Б. ЛАКОВИЋ

МОЋ И НЕМОЋ ЛЈУБАВИ ПРОТИВ СИЛА ЗЛА

(Живојин Ивковић, *Обала* Завод за уџбенике и наставна средства, Источно Сарајево, 2013. год.)

У роману под насловом *Обала*, јединственим складом модерног и класичног језика нарације, Живојин Ивковић нијансира боје естетско-катарзичне слике потресне борбе против сила зла добротом љубави. Из умјетничке стварности, засноване на аутентичним стварним ратним и поратним догађајима, половином и крајем двадесетог вијека, егзистирају узвишени ликови: Симон, потомак убијене јеврејске породице и Гудрун, потомак њемачке породице из које је злочин учињен. Попут античких узвишених јунака, надпросјечних моралних вриједности, ова два лика теже да остваре племените циљеве у стварности, којом харају кошмари фантастике зла од патологије људске природе. Гудрун и Симон индивидуално се боре, и, заједно од драматичног суочења у сусрету на обали.

Теже да промијене свијет заблуда, лажи и мржње. Основно средство снажним карактерима јесте љубав, коју развијају и његују насупрот наслијешеном судбинском пртљагу. Љубав има моћ, траје и након физичког нестанка, као, на примјер, након што Гудрун убију. Симон интензивно осјећа њено присуство, у скоро физичком додиру из љубави, из мириса њене душе. Свакодневно, разговара са Гудрун, у одласку и повратку од њене хумке, што му пружа снагу корацима. Истовремено, још интензивније наставља да разговара са сјенама убијене породице.

Одласци на обалу, мјесто стратишта, од дјечачких дана пружају му подршку и дају импулсе племенитости, кроз разне животне фазе.

Љубав је у ширини значења по импулсима божански човечијим, као по Патријарховим мислима да под сунцем има мјеста за све људе, неовисно којим се боговима моле, и да ће им бити боље кад буду бољи.

Да би људи били бољи неопходно је да се критичарски одговорно преиспитују, борбом за правду да међусобно уважавају различите погледе на путу споразумијевања, без насиља. Лик хероине Гудрун истиче да је нужност ради човјековог опстанка истинско суочавање са прошлошћу, ради савјести и свијести садашњости и будућности. Истинско суочење са злочинима и жртвама неопходно је ради опстанка човјечанства. Важно је покајање колико и казна, а кроз сјећање из љубави обећава излазе из замршеног клупка од духова зла. Заборав, прећуткивање истина и ћутање о злочинима је неопростиво. Јер, ћутање о злу производи зло. Увијек је могуће пружити опроштај али никада заборав. Достојно сјећање битан је дио, лијек у опстанку људског рода.

Из цјеловите композиционе структуре романа, од четири стотине страница из тематских кругова, фабуле, главних и епизодних ликова зрачи разуђена рефлексивост. Егзистира порукама и упозорењима преплета упитаности о егзистенцијалном опстанку, због посљедица холокауста, геноцида, злочина, уопште. По тематској сложености, ово дјело може да се именује као роман личности, психолошки, љубавни, друштвени, историјски, прије свега је антиратна драма.

У сложеној реченици дугог даха, глас свезнајућег наратора, епски опсервира о посљедицама насиља и злочина о наслијеђеним и стеченим заблудама, за које Гетеов Фауст каже: *Вазда је човек служио се тиме / ... / Заблуде место истине слави*. У токовима нарације богате лексике хармонично функционишу стилски поступци, као што су: хронолошки ток догађаја, ретроспективни, интроспективни, документарни, дијалогски, дескриптивни. Сви, као и сваки језички знак синхронизују у епској полифонијој мелодији сложених значења. Главни и епизодни ликови међусобно се наглашавају у упозорењима и посљедицама холокауста, геноцида, којим човјечанство срља у самоуништење.

Из дубина мисаоности преплићу се тонови молитве и алармантних упозорења. Аутор искрено, без плакатне позе, по диктату душе из личног бола и саосјећања са патњама других, лирски дирљиво у епском дискурсу гради особену фреску. По императиву срца роман изражава отпор злу. Љубав и стваралаштво се боре против бола од разних облика зла.

Експресија романа почиње посветом од три дијела. Први дио истиче да је дјело инспирисано књигом Беате Ниман: *чија моралност пружа наду да постоји будућност света*. Други дио наглашава да дјело посвећује свима: *који осећају потребу, не само за сећањем на жртве ратних лудила ма кад и ма где да су се догодили, него и да о злу заборавља довољно гласно и упорно упозоравају*. Трећи дио посвете израз је родитељске љубави, која подстиче на стваралаштво: *Исидори, свом убијеном детету*.

Од посвете, прича развија умјетничку стварност романа, који је могла да створи изузетна стваралачка енергија из дубина трагичног осјећања.

Наслов од једне ријечи *Обала* садржи безброј симболично метафоричних значења, која зраче из густог ткања у ткиву романа. Попут Андрићеве прозе о мосту, Ивковићев роман о обали пружа спектар опсервација о човјековом бити и не бити. Било када и било гдје на планетарним тачкама, од првог плача, човјек тежи додиру обале, љепоте без насиља. Човјек је бачен не својом вољом на обалу насиља, у свијет неравноправне борбе за опстанак.

Конкретан примјер је дио обале, мјесто језе, таме уз зидова павиљона смрти. Ту се људска мисао гаси, посрће, устаје из жудње другој обали, из сјећања спасу. Мисао попут барке кроз буру израња, лети кроз вале невидљивом ослонцу у сјећање даху љубави. Из сјећања могуће је додирнути свјетлосну тачку љубави на тамној обали насиља. Свјетлосна тачка у борби против зла, љубављу, којом се додирују Гудрун и Симон. Удружују се у борби против зла, љубављу, којом се превазилази оно што ум сагледати не може, како истичу стихови из *Слово љубве*. У основном значењу појма обала подразумијева се конкретно мјесто са лијеве обале ријеке Саве на београдском старом сајмишту. То је мјесто необиљежено стратиште, као да је заборављено да је ту 1941. године био Јеврејски логор, један од првих логора смрти од 2000 сличних логора успостављених од Рајха широм Европе.

У геноцидном погрому, за само четири мјесеца, из овога логора у Београду, угушено је преко осам хиљада жена и дјеце. Павиљони смрти, обала страве насликана је кроз психу Симонову у причи о сусрету са Гудрун. У току фабуле коју носе главни јунаци, слику језе логорске обале допуњују и четири писма логорашице Хилде Дајч. Насупрот јези логор-

ској, истовремено, функционално распоређена у структури романа истичу љепоту, алтруистичке душе, која не слуги размјере зла, ужаса и посљедица из таме насиља. Симон, којег писац прати од дјечачких дана, покушава да пронађе узроке за геноцид, студира историјске науке како би пронашао могуће одговоре. Из осјећања обавезности и снаге љубави коју је црпио из сјећања на племенитост убијених родитеља, Симон настоји их не разочара, а никада није зашао у мутне воде мржње. У разговорима на обали са сјенама угушених повјерава своје ставове и коментарише спознаје. Сам се од дјетињства питао колико је војницима Рајха Гецу и Мајеру, возачима зеленог камиона марке *Саурер*, то јест гасне коморе, требало времена да пређу београдским улицама да би се жртве из павиљона смрти угушиле. Да ли су пролазници знали да сваког дана у одређено вријеме по тим и тим улицама пролази камион, гасна комора? Знали су, јер су га сами назвали *душегупка*. Да ли су ти пролазници, ако су хтјели, могли да спријече злочине, или су били равнодушни? Као да је очекивао одговоре од угушених ишао је на поклоњење сјенама, на обалу. *„Попут магнета, привлачила га је друга обала... двадесет година касније схватио је да се истим путем кретао као његова мајка. (стр. 244.)* У варијацијама питања све интензивније муче у животу до краја деведесетих година двадесетог вијека, кад Симон корача по београдским улицама од хумке вољене Гудрун до обале, док из кружења авиони пријете бомбардовањем града, такође, жртве. Снага корака Симонових потиче из сјећања на Гудрун, на сјене угушених са обале, на тетку Мирјам. Не губи осјећај за трен радости, у погледу на фотографију унучета, на писмо од једне кћерке из Израела и на

друге из Немачке, гдје су отишле по самосталним одлукама, и оца зову, али он не оставља хумку своје Гудрун, сјене на обали, родни град.

Од дјетињства трага о узроцима људског зла без труна мржње или осветољубивости. Снагом љубави и свељубави племенитост развија у одрастању, а сам у друштву, почев од дома сирочади, школе, факултета до научних професорских кругова. Из сјећања на љубав породице његује личну моралност. Сјећа се чешће да је као дјечак, први пут, посјетио обалу са тетком Мирјам, која му је у сљедећим посјетама, постепено казивала, о страдању породице. Остао је и без Мирјам кад су је „ослободиоци” оптужили за издају као инфорбировку, и послали на Свети Гргур, гдје је окончала свој млади живот. Мирјам и Симон, су преживјели геноцид, јер су склоњени на село, у породицу, коју су задужили Симонови родитељи. Кад су се, по завршетку рата, вратили, нису имали приступ у породичну кућу на Врачару, јер су је присвојили „ослободиоци”. Упорно је Мирјам доказивала да кућа власништво страдале породице, и насљедника. Мирјам је геноцид преживјела али не бруталност насиља „ослободилаца”. Из цјелине романа, гранају поруке о погубности заблуда као што су оне о „ослободиоцима” у ескалацији насиља и људске похлепе.

У дом за ратну сирочад Симона су смјестили „ослободиоци”, а Симон његује љубав у себи да би се одужио родитељима, са њиховима сјенама које му пружају снагу љубави. Учи, изграђује самосталност у скромности и алтруизму, у покушајима је да нађе одговоре о егзистенцијалним питањима. Одгонетајући апсурдност човјекове природе којом управљају сотонске силе зла, за свој дипломски рад узима да пише тему о положају Јевреја у Београду 1941. године. На-

кон што је успјешно положио посљедњи испит септембарског дана 1962. године хита на обалу, мјесто стратишта да обавијести сјене родитеља о најновијем успјеху. Од тога дана, Симон је на путу продубљивања погледа на зло и љубав, у суочавању са свим странама истине без лажног представљања било чега на било којој страни. Симонов преображај у трагању за истинама подстиче суочење из сусрета Гудрун. Од тога сусрета, развој нарације у рефлексивности продубљује поруке о моћи и немоћи љубави против зла. Суочавају се двије супротне стране у драми на обали, крај зида павиљона смрти. Изненада се упознаје Симон са Гудрун, студентицом историје из Њемачке, Баварске Мосбурка. Дјевојка у црвеној хаљини, коју је у први мах, Симон уочио, стиже из своје земље да се поклони сјенама страдалних, након личне и породичне драме, у којој се суочила са истинама о злочинима, које су починили војници Рајха и међу њима њен отац, *поднаредник специјалних јединица за ликвидацију*. Од драматичног сусрета, на обали стратишту јунаке из супротних страна, повезује удес геноцидних жртви. И сами су обоје жртве, на различите начине. Трагају спас, покушавају да снагом племенитости и своје љубави открију енигме људског зла. Илустративно је из казивања Гудрун *„Сопствено, пак, самопоштовање не могу у Немачкој, у мом родном Мосбруку да изнова устројим, већ упорно овде на овом месту, на овом стратишту међу духовима свих ових небројених које су моји сународници хладнокрвно послали у смрт, могуће и мој отац (стр. 197.) ... ми смо ти аријевци због којих су милиони страдали (стр. 174.)*. Лик Гудрун одише снагом античке јунакиње, узвишених тежњи, с љубављу се моли сјенама угушених жртви. Моли се за живе

жртве, и за душе злочинца оца. Истиче да је пут за спас у сучељавању а не у забраву „Јер, ћутање о злочину подржава сљедећи злочин, ужас у коме је, у име *чистунства* националног идентитета убијено двадесет милиона људи. Мисаоност фабуле, у којој се трага за спасом од зла, суптилно нијансира токове комуникације између Симона и Гудрун. Смјењују се и допуњују слике од срџбе, суза, стида, клечања у молитви за опроштај до споразумијевања и саосјећања. *Обоје су били сигурни да се изненада и неочекивано родило значајно и искрено пријатељство (стр. 231).* Симон од сусрета са Гудрун ревносније преиспитује и провјерава истине и оне задате из друштва. Три дана у разговору и исповијести Гудрун утичу на Симонов одговорнији и критичкији однос према себи и другима. Ради савјести и свијести неопходно истинско провјеравање и посматрање људског лица са свих страна, поручује Гудрун. Слично поручује логорашица Хилда Дајч, у једном од своја четири писма, функционално распоређена у роману, „*упознајем људе са њихове праве стране (ретки су они који и овде глуме) (стр. 234.)* Гудрун и Симон трагају за свим странама људске природе да препознају зашто и кад су са маскама, да ли и зашто глуме, иза и испред кулиса у стварном животу, као у имагинарном позоришту. У превазилажењу различитих животних наслијеђених пртљага, снагом љубави стварају породицу у којој одгајају двије кћерке. Значење из драме у души Симон и Гудрун посебно је истакнуто у огледалима контрастних слика младости из кафанске баште. Док се Симоново друштво са факултета лепршаво забавља, чекајући да се појави Симон и његова странкиња. Симон осјећа да се боље разумије са Гудрун. Симонова пријатељица Јелена, из дома за

сирочад одмах је весело уочила чудесну повезаност између Симона и Гудрун. Након повратка Гудрун у њену земљу Симон ишчекује њена писма која му преводе, и која га мотивишу до њеног другог доласка. Продубљује се осјећање повезаности са Гудрун. Симон баца скупоцјено укоричен дипломски рад о положају Јевреја у Београду 1941. године и пише нови, након трагања по архивама и документима, пише рад којим би, у неком смислу испунио обавезу према мајци, према Мирјам, према оцу... изненадио се кад му се учини да би могао имати и неку обавезу према Гудрун (стр. 247.). Кад је једне ноћи, препешачио од обале до Јајинаца... пронашао битан делић себе... а он ме потакао да трагам за сопственим коренима и неким истинама за које сам заборавио да постоје”. (стр. 255.) Преиспитујући и констатујући своја осјећања према Гудрун, питао се да ли издаје своју породицу страдалу од злочина из породице Гудрун. Схвата да то није издаја већ поштовање моралности и искреност коју има Гудрун, у борби против зла, која каже: *Ја једино могу да поступим саобразно својој савести, унаточ томе што га волим и што ми је отац. Уосталом, ту нема двојбе, свесно сам се суочила и на томе ћу истрајати ма колико коштало. Како ћу иначе моћи да једног дана васпитавам сопствену децу?”* (стр.216.). Гудрун истиче да хришћани не могу бити без спаситеља у себи, а без покајања, или гриже савјести, не могу наћи спаситеља. А, њен отац није показао покајање већ је понављао да је само испуњавао дужност војника. Гудрун каже: *Савест и стид пред тим стањима, ако ништа више, намеће ми обавезу да не ћутим”* (стр. 255.).

У личној драми из суочења са наслијеђеним гријехом, који није починила, Гудрун долази да се

поклони сјенама жртви од злочина које су починили војници из њене земља. Сусреће Симона, потомка жртви, који јој пружа наду за спас од личног бола за кривице, коју није починила већ наслиједила. Из саосјећања, у покољењу сјенама жртви, постепено се јављају осјећања повјерења и љубави. Међусобно разумијевање мотивише даље трагање за истинама. Симон коријенито мијења неке дотадашње своје погледе. Као егзамплар тока размјене обостраних осјећања у сазнањима јесте ситуација кад Гудрун чита проповјед протестантског свештеника из Њемачке. У проповиједи су ставови о стварној моралној, духовној побједи љубављу „...*пет хиљада живих српских костура... су миловали нашу децу, поклањајући им бомбоне... Срби и су дакле миловали децу оних који су њихову отаџбину у црно завили...* (стр. 288.) Гудрун истиче поводом свештениковог виђења побједи зла љубављу, заснованог на поступку српских официра пуштених из њемачких затвора, кад изражавају њежнос према дјечи, има пред очима Симонов лик, што Симон схвата као вид љубавне изјаве.

Кроз основу фабуле Симон и Гудрун развијају нити о међусобној опсједнутости, кроз суптилност комуникације мушко-женског принципа. Остварује се у љепоти породичне заједнице, упркос тежини наслијеђеног пртљага. Истинска љубав, уважава молитве различитим божанствима, јер оне пружају снагу заједничкој љубави, заједничком средству за ублажавања трагике, али не за нестанак зла. Личне драме се интензивирају због општих трагичних догађаја, почетком деведесетих година двадесетог вијека, због општих трагичних догађаја, почетком двадесетих година двадесетог вијека, распадом земље, у којој су свили породично гнијездо. У родном Симоновом

граду који својеврсна жртва кроз историју, изнова заиграју зли духови у замршеном колу. Кћерке студентике схватају да морају паковати кофере за пут у свијет. Симон се осјећа као да су му ставили жуту траку на рукав, и заједно са Гудрун се боре у иступима на разним трибинама, научним, политичким и књижевним, које све више личе на ратнохушкачке инструменте. Због гласног указивања на истине о манипулацији трговачких кривих вага, брзо су непожељни и обележени. Мисаоност о удесности због заблуда, са почетка романа поентиране су документарним сликама београдске улице. Брекћу тенкови, јуре камини пуни изненадно и присилом мобилисаних младих војника. Прати их еуфорична маса. Говорници бодре војнике да храбро гину за побједу, да униште непријатеље, који су дојучерашњи пријатељи. У име родољубља треба се бранити од криваца а то су сви други, док су они то јест урлатори о правди, чисти и прави. Непријатељи између граничних црта бивше земље међусобно оптужују за историјске пљачке, за јаме, покоље, ископање огњишта и гробова. О лудилу говорника, о властољубљу манипулатора, о трговцима људским месом, ријетко су гласно казивале факултетске колеге од Симон и Гудрун. Пред бруталношћу колега, на примјер, Симон је морао да се повуче у пензију са професорског мјеста, а онда и са историјског института. Дивљање нових „чистунаца”, „ослободилаца”, „бранитеља”, „агресора”, „родољубаца”, свих који се ките заставама и сликама својих идола, аутентично репортажно насликано појачава мисаону експресивност. На једној од улица, свој овоземаљски живот завршава Гудрун. Подлегла је од дивљачких удараца ногама и рукама разјарене апсурдне мржње. На улицу је по позиву млађе

колегинице Анђелије којој је жељела помоћи да свог брата, тек, матуранта скине са камиона који јури у ратни смртни окршај. Узалудно се са Анђелијом пробијала кроз еуфоричну масу у испарењу зноја и алкохола. Као у позоришту страве ударцима су је спријечили, пошто су је препознали и одвојили живим зидом од Анђелије, чијег је брата сутра дан разлијела експлозија у ратној линији. Сотонске силе зла, изнова, похлепно уништавају вриједности људског и божанског лица. О апсурду, о игри злих духова, Симон сизифовски, и даље, трага. Траје из сјећања, из љубави за Гудрун, из порука љубави сјена са обале. Крајем двадесетог вијека, хода београдским улицама, док авиони круже пријетећи бомбама жртви, граду. У граду ни са ким нема да размијени живу ријеч, и најбољи пријатељ из младости Никола жури преко моста чинећи се да га не види. Сваки детаљ, и епизода у основи ткања функционално продубљује мисаоност о слојевима људске трагичности. Поручује да је крајњи час за отржењење и буђење из личних и општих заблуда.

Гласови молитве и алармантних упозорења вибрирају цјеловитом експресијом романа Живојина Ивковића, који се антиратним порукама издваја из књижевности ширег региона. Ангажовано, без задате патетике присутне у савременој високорангираној прози, искрени језик естетике љубави зове из патње на катарзично сјећање, на суочавање истина и лажи о холокаусту, о геноциду, о злочинима, уопште. Широка мисаоност романа отвара егзистенцијална питања из кружница свјетлости и таме, из тајне удеса у природи људског лица, којим се надигравају сотонске и анђеоске стране.

Ружица КОМАР

МИРКО СЕБИЋ: МАНИФЕСТАЦИЈА РАВНИЦЕ (Есеји)

Соната о прекорачењу, Академска књига,
Нови Сад, 2014

Мирко Себић (1962) је уредник, новинар, критички писац и есејиста. Бави се филозофијом медија, студијама културе и социјалном критиком. Од 1988. године уређивао је више магазина и специјализованих ревија. Објавио је више од четресто различитих жанрова у бројним публикацијама у Србији и региону, као и више научних радова из области филозофије медија и учествовао на међународним скуповима о медијским темама. Главни и одговорни уредник је часописа за савремену културу Војводине „Нова мисао”. Објавио је књигу есеја *Хотел Панонија*, 2007. године.

Тек када се прочита цела књига, и врати на почетак, када се сумира све изречено, записано, затичете себе како поново подвлачите речи Итала Калвина из *Невидљивих градова*, а које гласе: „Постоје два начина да се не пати. Први многим успева: прихватити пакао и постати део њега до те мере да га не примећујеш. Други је ризичан и захтева непрекидну пажњу и учење: усред пакла, дати му простора.” Мирко Себић у најновијој књизи управо то и покушава, да кроз 15 текстова, колико их је тематски уврстио у ову књигу, укаже на могућности другачијег мишљења.

Први утисак често вара, није поуздан, подлеже другачијем промишљању, али су мени, након другог читања, поново наметане подвучене реченице и белешке на рубовима књиге. Није их требало писати, помислила сам, и онда, још пажљивије читала. Свуда је било подвучено име Јудите Шалго. У тексту „У бајку све(т) претворити” Јудита је записала 27. априла 1996. године: „У животу какав је *овде*, може се опстати само ако човек, све што се појави, искрсне, сместа претвори у бајку”, и тако завршила свој *Дневник*. А потом и живот.

Та реч *овде* и живот Јудита Шалго је и пет година раније покушавала да објасни себи: „Зашто је нама *овде* заувек ускраћен живот, ускраћена уметност, лепота, радост стварања? „Барселона” (хит групе Queen) је ерупција живота. Животодавног звука, небо бучно и срећно наспрам нашег крвавог пакла и будуће несугласице трајне дубоке и егзистенцијалне, физичке беде”. Овај уводни текст у целини „Прекорачења” држи кључ за остатак текстова, а ја сам текстове о Јудити Шалго, себи наметнула као енигму и лавиринт којим сам желела да прођем читајући остале текстове. Јер какав је то био град у којем је ауторка живела, град који се „заледио и претворио у смрт”, улице којима је и Тишма ходао, и песму о том граду написао, град којим „ходају мрачне сенке злочина”. Како је онда могуће све то претворити у бајку? Да једна недовршена проповед”. У ону бајку која није фикција, која ствара машту - у бајку која је Истина и Дело. Пазолини ће у Павлу видети двоструку личност, он је био свештеник који је основао репресивну институцију - Цркву, али је био и пророк који је на-

говештавао апокалиптични крај времена. И да још једном у овом делу текста поменем Јудиту и „потенцирану противречност” о којој је писао и Ханс Урс фон Балтазар. Та „потенцирана противречност” јавља се онда кад човек узима удела и учешћа у божјим стварима, значи, кад Бог и човек сарађују на истом делу, тада је суштински могуће претварање Света у Бајку. Јер Павле је своју истину заснивао на бајци, као немогућем догађају. Он није признавао логику права и дужности, јер Закон је смрт. „Спасење није плата, већ милост и дар”.

О којим разликама промишља Себић кад говори о љубави. Дефинише ли нас Апсолут или Пар Двоје који стварају искуство разлике, или су они постали пар искушавајући разлику, јер двоје никада не постају једно. „Нема спајања али има привлачења и претапања различитог.” Стога је за Бадијуа љубав основни облик друштвености, али такве која може постати основ трансцендирања актуелног друштвеног тренутка. Јер Човек се на крају сећа оног што би хтео да заборави, и, нараво, оно чега би хтео да се сећа - заборавља.

Кад сам на почетку текста поменула своје исписане маргине, учинила сам свесно или несвесно потку за Себићев текст где говори „Речи (о) љубави - немогуће речи”, у загледаност у маргину. Његова упитаност је далекосежнија, јер поставља питање: Како се може загледати у ништа? Уосталом, могуће је. Јер нам се одмах јавља мит о Нарцису, као фаталној загледаности. Говорити, о љубави, реавно је немогућности говора, муцању и метафизици. Додирнути другог, могиће је једино ако прво опипамо и спознамо себе, волећи другог можда волимо властити одраз. Усуд Нарцисов.

Други део књиге *Манифести раванице*, нумерисаних у осам целина, са тежњом аутора да на разне филозофско-есејистичке теме промишља о Панонији, несталом мору, а у основи о тајнама и значењу Раванице. Након читања, да поновим оно што сам истакла у првом делу, Мирко Себић читаоца стално враћа на почетак, на пример, од звука у равници, организованог и невидљивог а свеprisутног. „Када изађете у чистину ноћи и хладан ваздух зареже мрак, да ли се чују неки звукови у даљини или је то самообмана тишине?” Да подвучемо, истакнемо, да нам се уреже мисао да без слушања, ни тишина не би била могућа. Да се свет не гледа, него слуша. „Ништа се битно не догађа тамо где има буке”. А треба знати слушати. „Не само зато што треба обезбедити извесну количину знања, већ пре свега зато што у себи треба нешто утишати да би се могло чути оно колективно у томе”.

Себић би рекао: слушати Равницу, Панонију, једно бивше море, знати ослушнути ишчезлост. Јудита Шалго би рекла: „Сећање је заробљено у сликама, у запамћеним звуковима и реченицама. Лажу они који говоре о дубини памћења. У дубини је само заборав.” Да би се кренуло са мртве тачке, мора се покренути енергија другачијег мишљења, а да не бисмо лебдели, неопходно је да имамо тло, са инсистирањем на разлици: тло, земља и територија. Тло је оно што нам је потребно, за чим вреди трагати, свеједно да ли је у питању вулкан, архипелаг или плодно равничарско тло.

У једном, за мене изузетно добром делу (броју 3) Себић есејистички, у микротериторијаној онтологији, издваја *панонски лик* кроз културно

мапирање. Супротставља Војводину наспрам Србије. Као задатост, аутор пише да морамо одредити космичко место Фрушке горе и њених светих кругова „али не смемо остати глуви и слепи за покрете и знамења друштвених преображаја”. Подсећа нас на „Панчевац”, који је 1871. године објавио први превод на српски - „Комунистички манифест”, подсећа нас...

Да закључимо да је историја у равници нека друга Историја од оне на неким другим местима. Замера, Себић, вајним песницима, есејистима и другим криптописцима кад олако конструишу наводне панонске менталитета. Или штп замајавају народ мултикултурализмом као тобожњим вишим и праведнијим стадијумом либерализма. Зато на крају треба навести ауторове речи: Свако од нас мора донети одлуку шта је за њега то „мало”. Морамо ставити брану свим класичним политичким предузећима, центрима, моћницима, класичним моделима организације, уобичајеним моделима кристалисања интереса и формирања компромиса.”

Радмила Гикић Петровић
Мај, 2015.

КЉУЧ ОД КУЋЕ У СНУ

**(Вера Бранковић Мајска:
Све памтим, Пожаревац, 2015)**

Вера Бранковић Мајска у најновијој збирци песама СВЕ ПАМТИМ пева пуним гласом показујући да је поезија за њу исто што и живот са којим своди рачуне. Као што сунце најлепше сија када излази и залази тако и ова поезија на заласку живота осветљава и сенчи овострани и онострани пределе у којима се креће њена мисао и емоција. Читајући песме у овој збирци стиче се утисак да су испеване у једном даху, на високој песничкој температури, помало загрцнуто, помало питијски, углавном у везаном стиху где су најефектније и најфреквентније песме у дистисима и са парним римама. Вера Мајска силази у дисовске поноре, залази у инферналне просторе и диже се ка висинама изнад облака управљајући се ка Богу и светлости, са идејом васкрсења, свесна да смо у нашим земаљским животима сви само земни прах и да све је „таштина над таштинама“. Она наслућује васкрсење кроз поезију земље, кроз живот трава и сједињење сопственог праха са земаљским:

*Може се рећи да ме није страх
Страх што следи мога сопства крах*

*Одавно са себе сву таштину спрах
Била сам и бићу само земни прах
(ПРАХ)*

Та помиреност са човековом судбином има понегде и ироничан призив па тако песникиња каже за свој „животић бедан“ да је „био један ко ниједан, грцав, смушен, изуједан“ али то није и живот душе која наставља свој лет ка астралним висинама и дубинама дижући се „из кала и тмуше“. Она која све памти је заправо сама душа, она је главни лирски субјект у поезији Вере Мајске а једна од њених претходних збирки песама зове се „Душобоља“.

У поговору књизи Гордана Влаховић истиче мотиве егзистенцијалне тескобе, старења, двојности бића, оностраности, спасавања кроз поезију и сан као „неисцрпни пртљаг успомена“. Лирски надахнуто се саживљавајући са животним удесом и песничким бићем Вере Мајске Гордана јој посвећује и ове ретке есејистичке редове о феномену сна: „У њој борави збирка снова, неокрњена, у свеопштем пропадању земних ствари. Кроз сан се призивају давно одбегле драге душе. У сан опет долазе. У сну само обитава Утопија у којој сваке ноћи усни Сунце. Сном се путује, дисовски, ка сеновитој кући, препуној утопљених душа. Снови повремено буду и фантазмагорично летеће поигравање. У сну се може да проснева и неки светлији свет, у коме нема места за поовску уклету птицу, нити за њено стално кљуцкање на окна.“ Овај цитат садржи у малом сва она главна обележја поезије Вере Мајске у којој има доста архетипских симбола, религиозних представа и песничких слика које су снажне и проживљене. Леп је и песнички језик Вере Мајске, мелодичан и јасан, мисаоно продубљен и емотивно

обојен, прожет лирско- метафизичким појмовима као што су рецимо, прасвет, свет и несвет или поетским симболима као што је кућа у сну, жарптица, феникс, крилати двојник, итд.

У песми „Кључ“ песникиња каже: *Имам кључ поезије/ Њиме отварам невидљива врата /Да закорачим у простор / Што га само ја видим.* Међутим *Узалудни кључ испада ми из руке/ Висим у разјапљеној тишини/ Као тужна сенка пајаца* каже исто песникиња. Тај кључ поезије Вере Мајске скривен је у њеној кући у сну и пажљиви читалац њене поезије може га пронаћи и вратити песникињи да њиме откључа врата велике тајне.

Верољуб ВУКАШИНОВИЋ

ПУЛС БЕСКРАЈА У СКУЧЕНИМ МЕНАМА КОНАЧНОСТИ

**Владимир Копицл, 27 песама:
Тенкови & луне, КЦНС, 2011**

У стваралачкој вертикали Владимира Копицла препознатљиво је вишедеценијско плодно и надахнуто песничко, позоришно, концептуално изражавање у нео-авангардном обрасцу искључујући доминацију деконструисаног, анархичног и ексцесног (попут Вујице Решина Туцића и Војислава Деспотова). Његово дело се у експерименталној поетској игривости (у формули озбиљног и ироничног) идентификује присутношћу свести о аксиоматској узглобљености стварности без опсеивности тамном семантиком и паничног страха да је коначна дезинтеграција могућа.

Песникова збирка *27 песама: Тенкови & луне* (2011) зрелим, индивидуалистичким гласом се надовезује на поетички шифрарник претходних у акцентовању расутости идентитета између тескобног тела коначности и астралног играказа бескраја. Наговештено насловом иронијски се осветљава човекова позиција у нагрженој стварности у могућем сабирању остатака радости у преосталој фантазији. Поетска нежност саливена из супстанце љубави, са исте стране стварности утишаног пулса и недовољне прокрвљености интуитивно призива нужност метафизичког, јер простор уливен у своју херметичност вапи за удисајем према бескрају. Константан метафорички напон у именовану ствари устрајава узмицању пред претећим чељустима коначности.

У духовној сфери “ситних радости” човечанство је ужлебљено у двополним пунктовима онога што јесте и што жели да буде. Божји гласови су неумитни, и кад нису умножени, јер жуде да населе празнину и успоставе неки предзнак смисла. У првој песми *Тенкови* иако *вучји* код не уважава сан *вечне девице*, *срне* и *безбрижног кутка*, у светлости поновног израњања лика, у самоисцељивању могу се наслутити обриси целовитости. “Тамо, са друге стране, као да надире шума,/ а негде стоји вода из које јагње пије, / трезвено, никад пијано, упркос роси и вину./ Ту оно огледа лице које ништа не говори,/ јер не говори никад да не поремети лик/ који је једном засвагда већ поверило песку,/ оном песку што чека да отекуне сва вода.“ Копицл (2011: 8). Дубина емоција у есенцијалној пуноћи корелира конституисању духовног простора са предзнаком смисла, у неопходности успостављања баланса. “Свака ствар има руку и зна да је то рука,/ баш она иста рука која ју је и створила./ Зато свака ствар није тек ствар, некада је и рука,/ некад ватра и птица, она што сриче знање../(стр.14) (...) “Јер ако има дана, има и црног и жутог,/ и мајке, па чак и осталог о чему пише *Ото*,/ и онда кад ничега нема, чак ни трипозних звезда.“ (стр.25).

Инкорпорирање митских симбола Нојеве барке, Косовог поља у страху да се “сав свет не утопи” (стр.10), у сериозној рецепцији у хоризонтима у којима „нема неке јасне среће” (стр.11) имплицира се жал за немогућности апсолутизовања човекове позиције. Инсистирањем на архетипском услојавању опонира се нестабилности, дезоријентисаности, дезорганизованости, распадању ствари, апокалиптичности не изједначавајући људско постојање са анулирањем

органиског, већ саображавањем елементима ванвременског и свеобухватајућег.

Будући да је осмишљеност живота у најужој кореспонденцији са могућности илуминације спознаје, он у зрелој и интуитивној формули уочава: „Волим почетак. Волим крај. Волим језеро. Ватру“ (стр.15) (...) “Знам да не знам баш све што знам, али и то је знање./ Знам да и то је знање, чак и ако га не видим. / Ипак, кад видим то знање, као да сам нешто видео, / неки дан, неку дубину, нека могућа врата,/ језеро које их дотиче као да има руку“ (стр.13). Иако је у појасу зрачења празнине тешко премерити значења, Копицл на почетку песничке књиге кроз сликовитост симболичког језика биљног и животињског света не пориче постојање првог *елемента* („Она чува та слова као и голуб гранчицу,/ као маслина плод, као жирафа дрво,/ или као што брод можда чувала би планина/ кад већ има тај врх и кад брода би било, / оног што није ни започет а можда чак ни зачет/ онда кад је почетак умало постао крај“ (стр.12), сугеришући „стање утишаног смисла”.

Посусталост човековог духа, посебно наглашено у песмама из другог циклуса *Јежева кућица* осветљава делање из простора сенке, равнодневнице осећања и мисли, „где се тело троши, то је мрежа сред зрака,/ безбојан ваздух, сув, не леден колико истрошен, /празан, исисан једном и после никада пун, /сав свему стран и неподатан, као да није безмеран” (стр.42). Копицл препознатљиву Ћопићеву метафору *Јежеве кућице* илуструје упоришном зоном нападања у неопходној

ревитализацији у простору „изван светилишта гласа који стиже с неба” и онемоћалих духовних пунктова.⁵

У доба модернистичке дистанце од предубоке мудрости, “и бићу и телу” (стр. 37), које са духом чине целину учествујући у сензитивном свеосећању есенције света, шансе су минимизирани. Говор лирског субјекта у условима у којима “Бол затвара уста” (стр.39) је постојано малаксао, а тело се скупља под баластом тешко пробуђеног смисла: “тамо сада је тачка, подобје празнине,/ а у њему тек сидро, тешко, као од олова,/ оног које је изневерило свој прелазак у злато. / Ипак, ту су и руже./ не стварне, оне нестварне.” (стр.57) У менама виртуелног, још једино могућег, спас је све мање реалан у колоплетима свеопште хуманистичке исцрпљености. Човекове могућности перцепције истине су нејасне: “све то је мутно као зора пре јутра, а када једном сване опет се не види боље, па гледали ми крупно или ситно као кад змај спази мрава и тако га је достојан.” (стр. 63).

У двосмерном току могућих саображавања активна енергија је интуитивним сазивањем „животних теза”, под нагњечењем актуелности тешко ухватљива и функционална. Ипак, у одупирању сећању, лажима, привидима и вештачким излазима, на рафинирано сугестиван начин уцртавају се линије конструктивности: „Ту некад долазе Музе, свака ствар и свака жена жељно пружа ноге да свака жеља их шири“ (стр.43).

Нежно саучесничка подршка зрелог песника младим знак је неопходности успостављања тачке ослонца и оазе заједништва у преовлађавајућој структури

---

⁵ “Ђопићева Жејева кућица има повлашћено место (...) и временом је постала метафора топлог, драгоценог скровишта, слатког дома.“ Павковић (2011: 70)

аутоурушавајућег: „зато не граби дане, граби минут и час,/ сваки малени час у коме се препознајеш/ као глас самог трена коме поука не треба / јер чим дотакнеш тај трен саме дођу и речи, / оне што као и ти увек истину кажу“ (стр.50).

Копицлове поетске ситуације се у низу сличних уводе као могућност примирја између анархичних и припитомљених, уређених стања, наговештавајући слутњу о прихватању дихотомијске перспективе света и идеје о структурираности и хармоничности. У спознаји „сталне еволутивне цивилизацијске динамике” његова поетика упућује да је сваки потенцијални бесмисао у ствари иманентна тежња за његовом негацијом. Препознатљива вишеслојност и пунозначност стихова у својој јединствености, у неким од најлепших песама овог песника, али и српске поезије, је сублимишући залог преостале нежности (у могућности да се „ускликне љубав“) у нагомиланој тензији несврсисховитости и некоординисаности.

Снежана КЕСИЋ

ГОДИШЊИ САДРЖАЈ БАГДАЛЕ (2015)

ЧЛАНЦИ, СТУДИЈЕ, ЕСЕЈИ

<i>Влаховић Гордана</i> : Зло и смрт са безброј лица (мотиви прозе Филипа Давида)	505
Одлазак песникиње Мораве	506
<i>Кекановић Драго</i> : Усред празнине (Беседа на Савременој српској прози 2015)	506
<i>Лаковић Александар Б.</i> : Горко-иронична и аутентично-пародична представа „века мрака" и „века звери"	504
<i>Марјановић Воја</i> : Насрадин Хоџа и делија Мартин (Поводом сто година од рођења Бранка Ћопића)	505
<i>Петровић Милош</i> : На вест о одласку Милосава Ћалића (1944-2015)	505
<i>Петровић Тихомир</i> : Дело	506
<i>Руђинчанин Бошко</i> : О неким блиским и истородним погледима на модерну културу и уметност Миодрага Б. Протића и Добрице Ћосића	504
<i>Турјачанин Зорица</i> : Стазама „Зачаране шуме" (100 година од рођења Бранка Ћопића)	503
Трајност ријечи и камена (скица за књижевни портрет Вишње Косовић)	505

ФИЛОЗОФИЈА

<i>Аранђеловић Јован</i> : Стид и правда као политичке врлине (Из Крушевачке филозофско књижевне школе)	503
Како је оклеветано одељење за филозофију	505
<i>Бубања Павле Б.</i> : О рату, реч за мир (Разговор са Добрицом Ћосићем)	503
Дело Св. Саве у систему мира и толеранције	506
<i>Кермод Френк</i> : Свет без свршетка и почетка	505

ПРЕВОДИ

<i>Вокер Маргарет</i> : Песма с југа и друге песме (превод Тања Пајић)	504
<i>Мора Терезија</i> : Чудна материја (превод Александар Живковић)	506
<i>Тајмур Махмуд</i> : Дуговање (превод и белешка о писцу Мирослав Б. Митровић)	504
Халиде Едиб Адивар: По први пут избеглица (превод Ана Стјеља)	505
<i>Шејмус Хини</i> : Биљна, Балирка, Тамо у Дерију доле (превод Стефан Пајовић)	503

ПЕСНИЦИ ВИДОВДАНУ У ЧАСТ

(Број 504)

<i>Андрић Радомир</i> : Приказано руком Радоша Модричанина на бунару у селу Кобиље
<i>Бранковић Вера Мајска</i> : Коњаници кроз божур-поље

Вукашиновић Верољуб: Плач
Димитријевић Добри: Шарени град
Бидић Љубиша: У Нотр-Дам звона Лазарице
Ђорђевић Срба: Пред моштима кнеза Лазара
Крапчевић Зоран Мих.: Лазареви вечници
Лазаревић Бранко Л.: Ловљење
Ланчевић Небојша: Лазар тражи Лазара
Лукић Живадин: Тканица
Маринковић Антоније: Смртишта
Петровић Милош: Кнезу всем Србљем
Руђинчанин Бошко: Косовопољски бруј

ПОЕЗИЈА

<i>Вујин Добривој</i> : Три песме	506
<i>Вучићевић Милан</i> : Улазак, фуга	505
<i>Гавриловић Манојле</i> : Птице Светог	
Саве, Са Врачарског храма	506
<i>Дорин Лара</i> : Седам песама	506
<i>Ђорђевић Срба</i> : Пет песама	505
<i>Ђурић Зоран</i> : Да ли постојиш	505
<i>Мајска Вера</i> : Дволик	506
<i>Мандић Зоран М.</i> : Србија у дубоким водама	505
<i>Махмић Енеса</i> : Одисејев повратак и друге песме	505
<i>Недељковић Живорад</i> : Четири песме	503
<i>Стојичић Ђоко</i> : Сто година Рашка Димитријевића	503
<i>Тодоровић Саша</i> : Лирски записи на планини	503
<i>Цветковић Дајана Лазих</i> : Призор	506
<i>Цвијетић Мићо</i> : Студ, Век, Мировина	504
<i>Ћирић Павловић Љиљана</i> : Три песме	506

ПРОЗА

<i>Анушић Анђелко</i> : Колона (монодрама)	503
<i>Бабић Милун Мића</i> : Мала варош на железничком перону	506
<i>Денић Драгана</i> : Рођендан	504
Остале су боје	506
<i>Балић Милосав</i> : Животни камен	505
<i>Ненезић Љубица</i> : Кулук	503

РАЗГОВОР СА ПИСЦЕМ

<i>Недељковић Драгана</i> : Разговор са Војом Марјановићем	506
---	-----

ПРИЛОЗИ КЊИЖЕВНОЈ ИСТОРИЈИ

<i>Димитријевић Јелена Ј.</i> : Американка	506
<i>Руђинчанин Бошко</i> : Владета Вуковић о књижевном делу Милутина Бојића	506
<i>Симоновић Слободан</i> : Име за трајање – Адам Стошић	505
<i>Шљукић Марија</i> : Црвене магле	
<i>Драгише Васића</i> као лирски роман	504

ЛИКОВНА УМЕТНОСТ, ПОЗОРИШТЕ, МУЗИКА

<i>Качаревић Зоран</i> : Прилог проучавању крушевачке ликовне традиције	504
--	-----

<i>Крајачић Гордана: Лазарево обретенiје</i> (композитор: Мирослав Аранђеловић Расински; либрето Небојша Лапчевић)	505
<i>Петровић Милош: Ћосићева „Ваљевска болница“ у Крушевачком позоришту</i>	506

ПОГЛЕДИ

<i>Колашинац Горан: Шатровачки жаргон</i>	504
Идеалан сведок кога нема	505

ОСВРТИ

<i>Брадић Небојша: Дунав, река прича</i> (Клаудио Магрис, Дунав)	503
<i>Влаховић Гордана: Разграновање национа</i> (Јанко Вујиновић: Књига о Храсту)	503
Кад кућа и свет постану студ (О поезији Мића Цвијетића)	506
<i>Вукашиновић Веролуб: Корак од куће у сну</i> (Вера Мајска: Све памтим)	506
<i>Комар Ружица: Импресије са пута</i> (Мићо Цвијетић: Ближе даљине Москва и Кијев)	503
Моћ и немоћ љубави против сила зла	506
<i>Лаковић Александар Б.: Горка меланхонија и</i> (само)иронија (Петар Пајић, Изабране песме)	503
Умреженост певања и мишљења (Саша Радојчић: Дуге и кратке песме)	505
„Обесвојеност“ данас и овде (Срба Игњатовић: Цинобер)	505

„Мада сам сламка у снопу“ (Ђорђе Сладоје, <i>Силазак у самоћу</i>)	506
<i>Марјановић Воја</i> : То око рођења (Момир Драгићевић и Небојша Лапчевић: Зашто рода небом хода)	504
<i>Мандић Зоран М.</i> : Песник моћног лирског гласа (Ђорђе Д. Сибиновић: Хиљаду карактера)	504
<i>Миленковић Живомир</i> : Историја српске књижевности за децу и младе др Миомира З. Милинковића	503
<i>Петровић Милош</i> : Есејистички фрагменти (Мирослав Максимовић: Скривени посао)	503
<i>Петровић Тихомир</i> : Крила за дечју игру (Сунчица Денић: Књижевност за децу – крила за зачарани лет)	504
<i>Радовић Драган</i> : Роман у одрицању (Сунчица Денић: Три света, прича која није стала у роман)	505
<i>Трајковић Ненад</i> : Буђење светлости (Јованка Стојчиновић Николић: Тринаести степеник)	504